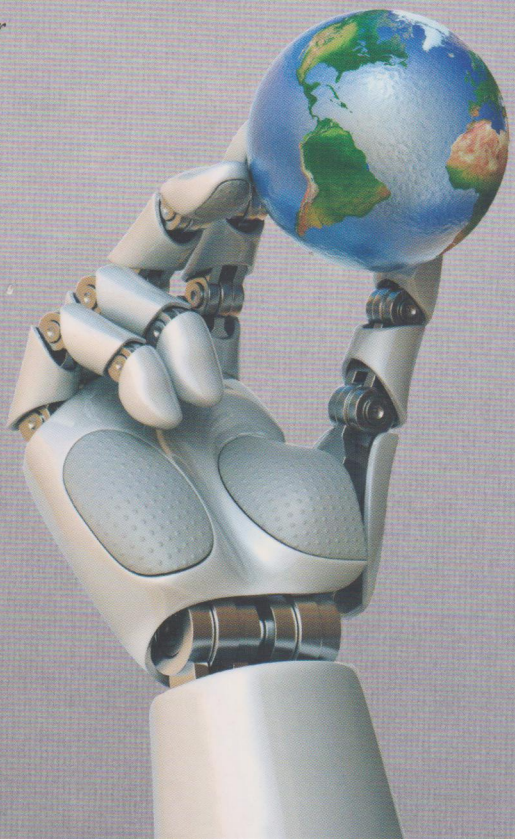
BYUNG-CHUL HAN

ENFOKRASİ

DİJİTALLEŞME VE DEMOKRASİNİN KRİZİ

Türkçesi
Mustafa Özdemir

TEORİ

KETEBE

ISBN: 978-625-8159-25-7
© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 754 | **Teori**

Yayın Yönetmeni
Furkan Çalışkan

Dizi Editörü
Murat Erşen

Yayıma Hazırlayan
Dilârâ Yabul İşleyen
Seçil Alten

Düzelti
Muhammet Karakaya

Kapak
Harun Tan

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI

Ekim 2022
İstanbul

Ketebe Yayınları
Sertifika No: 49619
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212 612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Matsis Matbaa Hizmetleri
San. ve Tic. Ltd. Şti
Sertifika No: 40421
Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.
No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /
İstanbul Tel: 212 624 21 11

© Özgün adı *Infokratie: Digitalisierung und die Krise der Demokratie* olan bu kitabın Türkiye hakkı AnatoliaLit Telif Ajansı ile yapılan anlaşma gereği Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BYUNG-
CHUL HAN

ENFOKRASİ

DİJİTALLEŞME VE DEMOKRASİNİN KRİZİ

Türkçesi: *Mustafa Özdemir*

KETEBE

Byung-Chul Han

Güney Koreli yazar ve kültür kuramcısı Byung-Chul Han, 1959'da Seul'de doğdu. 1980'de Almanya'ya yerleştikten sonra Freiburg ve Münih'te felsefe, Alman edebiyatı ve Katolik teolojisi okudu. İlerleyen dönemlerde etik, fenomenoloji, kültür kuramı, estetik, din, medya kuramı, popüler kültür, kültürlerarası felsefe, iktidar, neoliberalizm, kapitalizm gibi konulara yönelerek bunlar üzerine teoriler geliştirdi. 2012 yılından bu yana Berlin Sanat Üniversitesi'nde felsefe ve kültürel çalışmalar alanında dersler vermektedir. Neoliberalizme yönelik eleştirilerinin yer aldığı yayınları birçok dile çevrilmiştir. Özellikle son yıllarda yazdığı kitaplarla ve röportajlarıyla dikkatleri üzerinde toplamayı başaran Byung-Chul Han, günümüzün en çok okunan kültür teorisyenleri arasındadır.

Mustafa Özdemir

1970, Bursa doğumludur. Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Özdemir'in edebiyat, mantık ve tarih alanında çeşitli tercümeleri mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Enformasyon Rejimi / 7

Enfokrasi / 17

İletişimsel Eylemin Sonu / 29

Dijital Rasyonalite / 37

Hakikat Krizi / 47

Sözlükçe / 61

Notlar / 63

ENFORMASYON REJİMİ

Algoritmalar ve yapay zekâ kullanılarak enformasyonun ve işlenmesinin toplumsal, ekonomik ve politik süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu bir tahakküm biçimine enformasyon rejimi diyoruz. Disiplin rejiminin aksine, sömürülen *bedenler* ve *enerjiler* değil, *enformasyon* ve *veriler*dir. Güç/iktidar elde etmenin belirleyici faktörü, üretim araçlarına sahip olmak değil, *psikopolitik* izleme, davranış kontrolü ve tahmin için kullanılan enformasyonlara erişimdir. Enformasyon rejimi, gözetim kapitalizmine dönüşen ve insanları veriye ve tüketim hayvanına indirgeyen enformasyon kapitalizmiyle bağlantılıdır.

Disiplin rejimi, endüstriyel kapitalizmin tahakküm biçimidir. Kendi başına bir makine biçimini alır. Disipline dayalı iktidar makinesinde herkes bir dişlidir. Disipline dayalı iktidar, sinir yollarına ve kas liflerine nüfuz eder ve "biçimden yoksun bir hamurdan, becerisi olmayan, yetersiz bir beden"i bir "makine"ye dönüştürür.[1] "Uysal" bedenler üretir: "Uysal bir beden, boyun eğdirilebilen, sömürülebilen, dönüştürülebilen ve mükemmelleştirilebilen bir bedendir."[2] Uysal bedenler, üretim

makineleri olarak *veri* ve *enformasyon* değil, *enerji taşıyıcıları*dır. Disiplin rejiminde insanlar *çalışan-hayvan* hâline gelecek şekilde eğitilir.

İletişim ve ağ oluşturmaya dayalı enformasyon kapitalizmi, mekânsal izolasyon, katı iş yönergeleri ya da beden eğitimi gibi disiplin tekniklerini kullanılamaz kılar. Boyun eğme ya da itaatkârlık anlamına da gelen "uysallık" (*docilité*), enformasyon rejiminin ideali değildir. Enformasyon rejiminin öznesi ne uysal ne de itaatkârdır. Aksine, kendini *özgür, otantik* ve *yaratıcı* olarak gösterir. *Kendini üretir* ve *kendini gerçekleştirir* [*performt*].

Foucault'nun disiplin rejimi, *izolasyon*u bir tahakküm aracı olarak kullanır: "İzolasyon, topyekûn boyun eğmenin [mutlak tabiyetin] ilk koşuludur."[3] Birbirinden izole edilmiş hücrelere sahip *panoptikon*, disiplin rejiminin anlam ve ideal imajıdır. Ancak izolasyon, özellikle şu an iletişimi sömüren enformasyon rejimine aktarılamaz. Enformasyon rejiminde gözetim veri üzerinden gerçekleşir. Disiplin panoptikonunun izole edilmiş esirleri herhangi bir veri üretmezler çünkü *iletişim kurmazlar*.

Biyopolitik disiplin iktidarının hedefi bedenin kendisidir: "Kapitalist toplum açısından her şeyden önce önemli olan, biyolojik, somatik, bedensel olandır, biyopolitikadır."[4] Biyopolitik rejimde beden, onu ortopedik optimizasyon yoluyla disipline eden bir üretim ve gözetim mekanizmasına bağlanır. Buna karşın Foucault'nun görünüşte oluşumunu fark edemediği enformasyon rejimi, herhangi bir biyopolitikaya dayanmaz. Bedenle ilgilenmez. *Psikopolitika* aracılığıyla *psyche*nin kontrolünü ele geçirir. Bugün beden, öncelikle bir estetik ve fitness nesnesidir. En azından Batı enformasyon kapitalizminde, onu bir çalışan makine olarak düzenleyen disiplin iktidarından büyük ölçüde bağımsızdır. Şimdilerde güzellik endüstrisi tarafından ele geçirilmiştir.

Her tahakküm, kendi *görselleştirme siyaseti*ni [*Sichtbarmachung*] takip eder. Egemen rejimlerde, iktidarın görkemli güç gösterileri tahakküm için özseldir. Gösteri onun aracıdır/ortamıdır.* Tahakküm, kendini teatral bir parlaklıkla sunar. Evet, onu meşrulaştıran bu *parlaklık*tır. İktidarın törenleri ve sembolleri, tahakkümü sağlamlaştırır. Debdebeli merasimler ve şiddet sembolleri, gaddar şölenler ve törensel cezalar iktidarın sahnelediği tiyatro ve gösterinin birer parçasıdır. Bedensel işkence, en büyük etkiyi yaratsın diye halka açık olarak sergilenir. Cellatlar ve hükümlüler aktörler gibi hareket ederler. Kamusal alan bir sahnedir. Egemen iktidar teatral görünürlük aracılığıyla etki eder. O, görülen, bilinen, övünen ve yayılan bir güçtür/iktidardır. Ancak serpilebilmesi için, bu iktidara tabi olanların**, büyük ölçüde görünmez kalması gerekir.

Modern öncesi egemenlik rejiminin aksine, modern disiplin rejimi bir gösteri toplumu değil, bir gözetim toplumudur. Egemenliğin görkemli festivalleri ve iktidarın görkemli gösterileri, yerini gösterişsiz gözetim bürokrasisine bırakır. İnsanlar "sahneye ya da tribünlere yerleştirilmiş değildir", aksine "*panoptik* makinenin çarklarına" bağlanmıştır.[5] Disiplin rejiminde görünürlük ilişkisi tamamen tersine çevrilir. Görünür kılınanlar yönetenler değil, yönetilenlerdir. Disipline dayalı iktidar, tebaalarına daimi görünürlük dayatırken, kendini görünmez kılar. İktidarı güvende tutmak için tabi kılınanlar sürekli spot ışığı altında olmalıdır. "Kesintisiz gözlenmek" disiplin altındaki bireyi tabiyetinde kıskıvrak tutar.[6]

Disipline dayalı panoptikonun verimliliği, sakinlerinin sürekli gözetlendiklerini hissetmelerine dayanır. Bunlar gözetimi içselleştirirler. Disipline dayalı iktidar için özsel olan, "bilinçli

---

* Almancası *Das Schauspiel ist ihr Medium*. "Oyun/tiyatro onun ortamıdır" şeklinde de çevrilebilir. *Medium* hem "ortam" hem "aracı" hem de "mecra" anlamına gelir. (Yayıma Hazırlayanın Notu)

** Almancada "boyun eğdirme, tabi kılma" anlamlarına gelen *Unterworfenen* kelimesi aynı zamanda "özneleştirme" anlamına da gelir. (y.h.n.)

ve kalıcı bir görünürlük durumunun oluşturulmasıdır."[7] George Orwell'in gözetim devletinde, Big Brother sürekli görünürlüğü sağlar: *Big Brother sizi izliyor*. Disiplin rejiminde, kapatma ve izolasyon gibi mekânsal önlemler tabi kılınanların görünürlüğünü temin eder. Bu kişiler, mekân içinde ayrılmalarına izin verilmeyen belirli yerlere yerleştirilirler. Hareketlilikleri, panoptik erişimden kaçamayacakları şekilde sıkı sıkıya kısıtlanmıştır.

Enformasyon toplumunda disiplin rejiminin sınırlayıcı ortamları açık ağlara dönüşür. Enformasyon rejimi açısından şu topolojik ilkeler geçerlidir: Süreksizlikler, süreklilikler lehine ortadan kaldırılır. Kapatmaların yerini açılışlar alır. İzolasyon hücrelerinin yerini iletişim ağları alır. Görünürlük artık *izolasyon aracılığıyla değil, aksine ağ yoluyla* tamamen farklı bir şekilde oluşturulur. Dijital enformasyon teknolojisi iletişimi gözetime dönüştürür. Ne kadar çok veri üretirsek, ne kadar yoğun iletişim kurarsak, gözetim o kadar verimli hâle gelir. Bir gözetleme ve teslimiyet aygıtı olarak cep telefonu, özgürlük ve iletişimi sömürür. Bu arada enformasyon rejiminde insanlar gözetlendiklerini değil, özgür olduklarını hissederler. Paradoksal bir şekilde egemenliği güvence altına alan, tam da özgürlük duygusudur. Enformasyon rejiminin disiplin rejiminden kökten ayrıldığı yer burasıdır. *Özgürlük ve gözetimin birleştiği momentte tahakküm kusursuz hâle gelir.*

Enformasyon rejimi, disipline dayalı herhangi bir zorlama olmaksızın, kendi kendine yeter. İnsanlara panoptik görünürlük dayatılmaz. Aksine, insanlar herhangi bir dış zorlama olmaksızın kendilerini içsel bir ihtiyaçla teşhir ederler. *Kendi kendilerini üretirler* [*produzieren*], bir anlamda kendi kendilerini sahnelerler. Fransızcadaki *se produire* kelimesi "görülmek/kendini göstermek" demektir. Disiplin rejimi insanları görünür olmaya zorlarken, enformasyon rejiminde insanlar *kendi inisiyatifleri*yle görünür olmaya çalışır. Disipline dayalı panoptikonun mahkûmları görünür olmaktan kaçınmaya

çalışırken, enformasyon rejimindekiler gönüllü olarak kendilerini gösterirler, hatta bunu arzularlar.

Şeffaflık, enformasyon rejiminin görselleştirme politikasının adıdır. Şeffaflığı yalnızca enformasyon politikasını kamuya açık hâle getiren kurumlar ve kişiler açısından düşünmek, onun gerçek anlamını gözden kaçırmak olur. Şeffaflık, *enformasyon rejiminin sistematik bir zorlamasıdır*. Şeffaflığın buyruğu şudur: *Her şey enformasyon olarak mevcut olmalıdır*. Şeffaflık ve enformasyon eş anlamlıdır. Enformasyon toplumu, şeffaflık toplumudur. Şeffaflık buyruğu uyarınca, enformasyonlar serbestçe dolaşmalıdır. Gerçekten özgür olan insanlar değil, aksine enformasyonlardır. Enformasyon toplumunun paradoksu ise şudur: *İnsanlar enformasyonların esiridir*. İletişim kurup enformasyonlar üreterek kendi kendilerini zincirlerler. *Dijital hapishane şeffaftır*.

Apple'ın New York'taki amiral gemisi mağazası bir cam küptür. Bu mağaza, bir *şeffaflık tapınağı*dır. Görselleştirme politikası bağlamında, Mekke'deki Kâbe'nin mimari karşıt-imgesidir. Kâbe, kelime anlamı itibarıyla küp demektir. Kalın, siyah bir örtü onu gözlerden saklar. Yapının içine sadece imamlar girebilir. Herhangi bir görünürlüğü reddeden *Arkanum*, teopolitik tahakküm için kurucudur. Yunan tapınağında en içteki, görülebilirlikten korunan alana *adyton* (kelime anlamı: erişilemez/ulaşılamaz) denir. Bu kutsal alana yalnızca rahipler girebilir. Bu tahakküm biçimi Arkanum'a dayanmaktadır. Şeffaf Apple-Shop ise günün her saati açıktır. Mağaza zemin katta bulunmaktadır. Müşteri olarak herkesin binaya erişimi vardır. Siyah örtülü Kâbe ve cam Apple-Shop iki farklı tahakküm biçimini cisimleştirirler: *Arkanum ve şeffaflık*.

Gerçi Apple'ın cam küpü özgürlük ve sınırsız iletişim telkin eder, ancak fiilen *enformasyonun acımasız tahakkümü*nün cisimleşmiş hâlidir. Enformasyon rejimi insanları tamamen şeffaf kılar. Tahakkümün kendisi ise asla şeffaf değildir. *Şeffaf*

tahakküm diye bir şey yoktur. Şeffaflık, görünürlükten kaçınan bir sürecin ön yüzüdür. Şeffaflığın kendisi şeffaf değildir. Arka yüzü vardır. *Şeffaflığın makine dairesi karanlıktır.* Algoritmik kara kutunun giderek artan gücüne kendimizi bu şekilde teslim ediyoruz.

Enformasyon rejiminin tahakkümü, gündelik hayatla tamamen iç içe geçmiş olmasında gizlidir. Sosyal medyanın sokulganlığında, arama motorlarının rahatlığında, sesli asistanların yatıştırıcı seslerinin ya da akıllı uygulamaların iş bilir yaltakçılığının arkasında saklanır. Nitekim *akıllı telefon*, bizi sürekli gözetime tabi tutan etkili bir *haberci*dir*. *Akıllı ev* ise tüm evi, günlük hayatımızı en ince ayrıntısına kadar kaydeden dijital bir hapishaneye dönüştürür. *Akıllı süpürge robotu* bizi zahmetli temizlikten kurtarırken tüm evin haritasını çıkarır. Ağ bağlantılı sensörlere sahip *akıllı yatak*, uyurken bile gözetlemeye devam eder. Gözetim, *kolaylık* biçiminde günlük yaşama sızmaktadır. Akıllı konfor alanı olarak bu dijital hapishanede, egemen rejime karşı hiçbir direniş yoktur. *Like*, herhangi bir devrim düşüncesini ortadan kaldırır.

Enformasyon kapitalizmi neoliberal iktidar tekniklerini benimser. Disiplin rejiminin iktidar tekniklerine karşıt olarak, zorlama ve yasaklarla değil, aksine *olumlu teşvikler*le işler. Özgürlüğü bastırmak yerine *sömürürler*. İrademizi şiddetle kırmak yerine, bilinçsiz bir düzeyde kontrol ederler. Baskıcı, disipline dayalı iktidar, yerini komuta etmeyen, aksine *fısıldayan*, buyurmayan, ama *dürten*, yani davranış kontrolünün incelikli araçlarıyla *iteleyen* akıllı bir güce bırakır. Foucault'nun disipline dayalı rejimini karakterize eden *Gözetleme* ve *Cezalandırma*, yerini *motivasyon* ve *optimizasyon*a bırakır. Neoliberal enformasyon rejiminde egemenlik, kendisini *özgürlük, iletişim* ve *topluluk* [*community*] olarak sunar.

---

* "Haberci" olarak çevrilen kelimenin orijinali *informant*tır. Enformasyon da aynı kökten gelir. Kelimenin muhbir, ispiyoncu, haber ve bilgi veren gibi anlamları vardır. (y.h.n.)

YouTube ve *Instagram*'daki *influencer*lar da neoliberal iktidar tekniklerini içselleştirir. İster seyahat ister güzellik ister fitness *influencer*ları olsun, sürekli özgürlük, yaratıcılık ve özgünlük yeminleri ederler. Ürünleri kendi sunumlarına akıllıca yerleştirdikleri için yaptıkları reklamlar rahatsız edici olarak algılanmaz. *YouTube*'daki geleneksel reklamlar *ad-blocker*lar tarafından kaldırılırken, onlarınki özel olarak aranır ve istenir. *Influencer*lara rol model olarak tapılır. Dolayısıyla bu her şeye dinî bir boyut kazandırır. Motive edici konuşmacılar olarak *influencer*lar, kurtarıcılar gibi davranırlar. Genç takipçiler, *influencer*ların sahnelediği günlük yaşamlarında tükettiklerini iddia ettikleri ürünleri satın alarak birer mürit olarak onların hayatına iştirak ederler. Böylelikle takipçiler bir *dijital Efkaristiya*'ya [şükran ayinine] katılırlar. Sosyal medya bir kilise gibidir: *Like âmin demektir. Paylaşmak birliktir. Tüketmek kurtuluştur. Influencer*ların dramaturjisi olarak tekrar, can sıkıntısına ve rutine yol açmaz. Daha ziyade, bütüne bir *ayin karakteri* verir. Aynı zamanda, *influencer*, tüketim ürünlerini kendini gerçekleştirmenin araçları gibi gösterir. Kendimizi ölümüne gerçekleştirirken, aynı zamanda kendimizi ölümüne tüketiriz. Tüketim ve kimlik iç içe geçer. Kimliğin kendisi bir meta hâline gelir.

Hayatlarımız, psikopolitik davranış denetimine dayalı olarak tamamen kayıt altına alınırken özgür olduğumuzu hayal ederiz. Neoliberal enformasyon rejiminde iktidarın işleyişini sağlayan, kalıcı gözetimin farkındalığı değil, *hissedilen özgürlük*tür. Big Brother'ın *dokunulmaz* tele-ekranının aksine, akıllı dokunmatik ekran her şeyi kullanılabilir ve tüketilebilir hâle getirir. Böylelikle "parmak ucu özgürlüğü" yanılsamasını yaratır.[8] Enformasyon rejiminde *özgür olmak; eylemde bulunmak* [*handeln*] değil, tıklamak, beğenmek ve paylaşmak anlamına gelir. Dolayısıyla neredeyse hiç direnç yoktur. Devrimden korkulmasına gerek yoktur. Parmaklar, kendi başlarına eyleme geçme yetisine sahip değildir. Onlar sadece *tüketici tercihinin bir organı*dır. Tüketim ve devrim birbirini dışlar.

Seküler bir siyasal din olarak klasik totalitarizmin başat özelliklerinden biri, "dünyanın bütüncül açıklamasını" verme iddiasında olmasıdır. Bir anlatı/hikâye [*Erzählung*] olarak ideoloji, "tarihsel olarak meydana gelen her şeyin bütüncül açıklamasını, yani geçmişin bütüncül açıklamasını, şimdinin tam bilgisini ve geleceğin güvenilir öngörüsünü"[9] vadeder. Dünyanın bütüncül bir açıklaması olarak ideoloji, her türlü olumsallık deneyimini, her belirsizliği ortadan kaldırır.

Enformasyon rejiminin dataizmi totaliter özellikler gösterir. Bütüncül bilgiyi amaçlar. Ancak veriye dayalı bütüncül bilgi, ideolojik *anlatı*yla [*Narration*] değil, bilakis sadece algoritmik *işlem*le elde edilir. Dataizm, olan ve olacak olan her şeyi *hesaplamak* ister. Big Data bir şey anlatmaz. Anlatılar yerini algoritmik sayımlara bırakır. Enformasyon rejimi, anlatıyı tamamen sayısal olanla değiştirir. Algoritmalar, ne kadar zeki olurlarsa olsunlar, olumsallık deneyimini ideolojik anlatılar kadar etkili bir şekilde ortadan kaldıramazlar.

Totalitarizmle birlikte, bize beş duyumuzla *verili* olan gerçekliğe/fiiliyata [*Wirklichkeit*] veda ederiz. Totalitarizm *verili olan*ın arkasında, altıncı hissi gerektiren *daha asli* bir gerçeklik inşa eder. Dataizm ise altıncı his olmadan işler. *Verili olan*ın, yani *verilerin içkinliğ*ini aşmaz. *Dare* (vermek) kökünden gelen Latince *datum* kelimesi, tam anlamıyla *verilen/verili olan* anlamına gelir. Dataizm, verili olanın arkasında, verinin arkasında başka bir gerçeklik resmetmez, çünkü *ideolojisiz bir totaliterlik*tir.

Totalitarizm, bir lidere kendini teslim eden itaatkâr bir kitle biçimlendirir. İdeolojisi kitleleri canlandırır, ona ilham verir. Kitleye bir *ruh* üfler. Böylelikle örneğin Gustave Le Bon, *Kitlelerin Psikolojisi*'nde kitlelerin eylemlerini birleştiren kitle ruhundan bahseder. Buna karşın enformasyon rejimi, insanları yalnızlaştırır, tecrit eder. Bir araya gelseler bile bir kitle değil, dijital sürüler oluştururlar, tek bir *lider*i değil, *influencer*larını takip ederler.

Elektronik medya, bir kitle insanı üretmesi anlamında, kitle iletişim aracıdır: "Kitle insanı, yerkürenin elektronik sakinidir ve aynı zamanda, global bir spor stadyumunda bir seyirciymiş gibi, diğer tüm insanlara bağlıdır."[10] Kitle insanının kimliği yoktur. O bir *hiç kimse*dir. Dijital medya, kitle insanı çağına son verir. Dijitalleştirilmiş yerkürenin sakini ise, bir "hiç kimse" değildir. Daha ziyade *bir profile sahip biridir*; oysa kitle çağında sadece suçluların bir profili vardı. Enformasyon rejimi, bireyin *davranış profilleri*ni oluşturarak ona hâkim olur.

Walter Benjamin'e göre film kamerası, bilinçdışının özel bir biçimine erişim sağlar. Benjamin bunu "optik bilinçdışı" diye adlandırır. Yakın çekimler ya da ağır çekimler, çıplak gözle görülemeyen mikro hareketleri ve eylemleri görünür kılacaktır. Bilinçdışı bir mekân yaratacaktır: "Psikanaliz yoluyla dürtüsel bilinçdışını öğrendiğimiz gibi, optik bilinçdışını da ilk kez kamera aracılığıyla keşfederiz."[11] Benjamin'in optik bilinçdışına dair düşünceleri, enformasyon rejimine uyarlanabilir. Big Data ve yapay zekâ, bilinçli eylem alanının arkasında aktörün kendisinden gizlenen bilinçdışını ortaya çıkaran *dijital bir büyüteci* temsil eder. Optik bilinçdışına analojiyle bunu, *dijital bilinçdışı* olarak adlandırabiliriz. Big Data ve yapay zekâ, enformasyon rejiminin, davranışlarımızı bilinç eşiğinin altında bir düzeyde etkilemesini sağlar. Enformasyon rejimi, bilinçli eylemlerden önce gelen bu düşünüm-öncesi, dürtüsel, heyecana dayalı [*emotiven*] davranış katmanlarını ele geçirir. Onun veriye dayalı psikopolitikası, biz bu müdahalelerin farkına varmadan davranışlarımıza müdahale eder.

Her belirleyici medya değişikliği, yeni bir rejim yaratır. *Medya tahakkümdür.* Elektronik devrim karşısında Carl Schmitt, ünlü egemenlik önermesini yeniden tanımlamak zorunda kalmıştır: "Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra şöyle dedim: 'Olağanüstü hâle karar veren kişi egemendir.' İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ölüme yakınken, şimdi şöyle diyorum: 'Uzaydaki dalgaların kullanımına karar veren kişi egemendir.'"[12]

Dijital medya, enformasyonun tahakkümünü tesis eder. Dalgalar ve elektronik kitle iletişim araçları, anlam ve önemlerini yitirirler. Enformasyona sahip olmak, artık güç/iktidar kazanmak için belirleyicidir. Tahakküm, kitle iletişim araçlarının propagandasıyla değil, enformasyon yoluyla güvence altına alınır. Schmitt, dijital devrim karşısında, egemenlik önermesini muhtemelen yeniden yazmak isteyecektir: *Ağ üzerindeki enformasyona karar veren kişi egemendir*.

ENFOKRASİ

Yaşamın dijitalleşmesi önlenemez bir şekilde ilerliyor. Algımızı, dünyayla ilişkimizi, bir arada yaşamamızı kökten değiştiriyor. Kendimizi iletişim ve enformasyon sarhoşluğuna kaptırmış durumdayız. Enformasyonun tsunamisi, yıkıcı güçleri serbest bırakıyor. Bu arada, siyasi alanı da etkileyip demokratik süreçte büyük karışıklıklara ve aksamalara yol açıyor. Demokrasi, *enfokrasi*ye dönüşüyor.

Demokrasinin ilk günlerinde kitap belirleyici bir araçtı. Kitap, Aydınlanma'nın rasyonel söylemini oluşturuyordu. Demokrasinin özü olan diskursif kamusallık, kendisini akıl yürüten, okuyan halka borçluydu. Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*'nde, kitap ile demokratik kamusal alan arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekmektedir: "Öncelikle şehir halkı ve burjuvaziden oluşan ve bilginler cumhuriyetinin sınırlarının ötesine uzanan genel okur kitlesi sayesinde (...), özel alanın içinden nispeten yoğun bir kamusal iletişim ağı ortaya çıktı."[13] Matbaa olmadan, akıldan, akıl yürütmeden yararlanan herhangi bir Aydınlanma olamazdı. Kitap kültüründe kamusal söylem, mantıksal bir tutarlılık gösterir: "Matbaanın hâkim olduğu bir kültürde, kamusal söylem genellikle olgu ve fikirlerin tutarlı ve derli toplu tanzimiyle karakterize edilir."[14]

Kitap kültürünün şekillendirdiği 19. yüzyılın siyasal söylemi ise bugünkünden bambaşka bir kapsam ve karmaşıklığa sahipti. Cumhuriyetçi Abraham Lincoln ve Demokrat Stephen A. Douglas arasındaki ünlü kamuoyu tartışmaları bunun çok çarpıcı bir örneğidir. 1854'teki bir sözlü düelloda, Douglas başlangıçta üç saat konuşmuştu. Lincoln'ün de cevap vermek için üç saati vardı. Lincoln cevap verdikten sonra, Douglas bir saat daha konuştu. Her iki konuşmacı da karmaşık siyasi konuları, bazen çok karmaşık formülasyonlarla tartıştılar. Seyirciler olağanüstü bir odaklanma gücü sergilediler. Ayrıca, o zamanın insanları için kamusal söyleme katılım, toplumsal yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıydı.

Elektronik kitle iletişim araçları, kitap kültürünün damgaladığı rasyonel söylemi tahrip ediyor. Bir *Medyakrasi* [*Mediokratie*] düzeni oluşturuyorlar. Medyakrasi özel bir mimariye/arkitektoniğe sahiptir. Amfiteatral yapısından dolayı alıcıları edilgenliğe mahkûmdur. Habermas, demokratik kamusal alanın çöküşünden kitle iletişim araçlarını sorumlu tutar. Okuyan kitlenin aksine, televizyon izleyen kitle erginlikten çıkma/reşitlikten çıkma* [*Entmündigung*] riskiyle karşı karşıyadır:

> "Yeni medya araçları tarafından yayımlanan programlar, alıcının tepkilerini (...) kendine özgü bir şekilde kısıtlar. Seyirciyi dinleyen ve seyreden olarak büyülerler ama aynı zamanda onun elinden 'erginlik'in [*Mündigkeit*] gerektirdiği mesafeyi, yani konuşabilme ve reddetme imkânını da alırlar. Okuyan bir kitlenin akıl yürütmesi, yerini eğilimsel olarak tüketiciler arasında 'beğeni' ve 'tercih alışverişi'ne bırakır (...). Kitle iletişim araçlarının yarattığı dünya yalnızca görünüşte kamusaldır."[15]

Medyakraside, siyaset de kitle iletişim araçlarının mantığına teslim olur. Eğlence, siyasal içeriğin nasıl aktarılacağını

* Kant, "Aydınlanma Nedir?" adlı makalesinde *Unmündigkeit*'ı, yani "ergin olmama"yı aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamamaya dair bir yeteneksizlik olarak tanımlar. (y.h.n.)

belirler ve rasyonaliteyi baltalar. Amerikalı medya kuramcısı Neil Postman, *Televizyon: Öldüren Eğlence* adlı kitabında, enformasyon-eğlence [*Infotainment*] sisteminin insanın yargı yetisini nasıl çöküşe sürüklediğini ve demokrasiyi krize soktuğunu gösterir. Demokrasi, *telekrasiye* dönüşür. Eğlence, siyasetin de teslim olduğu en büyük buyruktur:

> "Bilme ve algılama çabasının yerini oyalama işi alıyor. Bunun sonucu, insanın yargı yetisinde hızlı bir çöküştür. Oyalama işi açık bir tehdidi temsil eder: İnsanları ergen hâline getirir ya da bir ergin-olmama hâlinde tutar. Ve demokrasinin toplumsal temelini aşındırır. Ölümüne eğleniyoruz."[16] Haberler anlatıya dönüştürülür. Kurmaca ve gerçeklik arasındaki ayrım belirsizleşir. Habermas, söylem üzerinde yıkıcı etkisi olan bilgi-eğlence sistemine de dikkat çeker: "Haberler, raporlar, hatta açıklamalar eğlence literatürü envanteriyle sunulmaktadır."[17]

Medyakrasi aynı zamanda bir *tiyatrokrasi*dir. Siyaset, kitle iletişim araçlarında sahnelenen bir dizi olaya indirgenir. Medyakrasinin en parlak döneminde, aktör Ronald Reagan ABD başkanı seçilmiştir. Televizyonda yayımlanan tartışmalarda önemli olan, tarafların sunduğu argümanlar değil, sergiledikleri *performans*tır. Başkan adaylarının konuşma süreleri de önemli ölçüde kısaltılıp sınırlandırılmıştır. Konuşma stillerini değiştirirler. Kendini daha iyi sunan aday, seçimi kazanır. Söylem çökerek, bir gösteriye ve ticari reklama dönüşür. Siyasi içerik giderek daha az rol oynar. Siyaset böylelikle her türlü tözünü kaybeder ve içi boşaltılarak *telekratik* [*telekratischen*] bir imaj siyasetine indirgenir.

Televizyon, söylemi fragmanlaştırır. Hatta yazılı basın bile televizyona uygun hâle gelir: "Televizyon çağında paragraf, yazılı basındaki haberler için temel birim hâline gelir. (...) En iyi tek cümlelik mesajlara ödül verileceği günler uzak değildir."[18] Aslında rasyonel, karmaşık bir konuşmayı iletmeye yarayan

radyo bile bu çöküş sürecinden nasibini alır. Radyonun dili de daha bölük pörçük ve süreksiz hâle gelir. Ayrıca radyo, müzik endüstrisi tarafından ele geçirilir. Dili, "içgüdüsel reaksiyonları tetiklemeyi" amaçlar.[19] Rock müziğin dilsel karşılığına dönüşür.

Tahakküm tarihi, farklı ekranların tahakkümü olarak tasvir edilebilir. Platon, mağara alegorisinde arkaik bir sahneyi tasvir eder. Mağara bir tiyatro gibi bina edilmiştir. Mahkûmların arkasındaki hokkabazlar, taşıdıkları nesnelerin ve figürlerin gölgelerini mağaranın duvarına yansıtan ateş sayesinde "meziyetlerini" [*Kunststücke*] sergilerler. Çocukluklarından beri boyunlarından ve bacaklarından zincirli olan tutsaklar sadece gölgeleri seyreder ve onları tek gerçek sanırlar. Platon'un arkaik sahnesi, *mitin tahakkümü*nü görselleştirir.

Orwell'in totaliter gözetim devletinde ise *Telescreen* [tele-ekran] adı verilen bir ekran, merkezî bir rol oynar. Ekranda sürekli propaganda yayınları gösterilir. Ekranın önünde kitleler, kolektif bir heyecan içinde, ilahiler söyleyerek teslimiyet ritüellerini gerçekleştirirler. Özel konutlarda bu tele-ekran aynı zamanda çok hassas bir mikrofon sayesinde gözetleme kamerası işlevi görür. En kısık ses dahi, bu ekran tarafından kaydedilir. İnsanlar, düşünce polisi tarafından sürekli izlendikleri varsayımıyla yaşarlar. Tele-ekran kapatılamaz; aynı zamanda bir biyopolitik disiplin aygıtıdır. Her gün uysal bedenler üretmeye yarayan bir sabah jimnastiği yayımlar.

Telekraside Big Brother'ın gözetleme ekranının yerini televizyon ekranı alır. İnsanlar gözetlenmez, eğlendirilir. Bastırılmazlar ama bağımlı hâle getirilirler. Düşünce polisi ve *Gerçek Bakanlığı* gereksiz hâle gelir. Acı ve işkence değil, eğlence ve zevk tahakküm aracı olarak kullanılır: "Huxley, Orwell'in *1984*'ünde insanların acı çektirilerek kontrol edildiğine dikkat çekerken, *Cesur Yeni Dünya*'daysa hazza boğularak kontrol

edilirler. Kısacası Orwell, nefret ettiğimiz şeylerin bizi mahvetmesinden korkarken, Huxley sevdiğimiz şeylerin bizi mahvetmesinden korkuyordu."[20]

Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sı birçok yönden Orwell'in gözetim devletinden daha yakındır günümüze. Bir *palyatif toplum*dur. Acı orada ayıp sayılır. Yoğun duygular da bastırılır. Her dilek ve ihtiyaç anında karşılanabilmelidir. İnsanlar eğlence, tüketim ve haz karşısında sersemlerler. Mutlu olma baskısı hayata hâkimdir. Devlet, halkın mutluluğunu artırmak için "Soma" adlı, uyuşturucu özelliklere sahip bir hap dağıtır. Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'sında tele-ekran yerine bir "his sineması" söz konusudur. Bir "koku organı"yla tüm-beden yaşantısı sunarak insanları uyuşturup sersemletir. Soma gibi o da tahakküm aracı olarak kullanılır.

Günümüzde tele-ekran ve televizyon ekranı, yerlerini dokunmatik ekrana bırakmaktadır. Yeni teslimiyet aracı akıllı telefondur. Enformasyon rejiminde insanlar artık eğlenceye teslim olan pasif seyirciler değildir. Hepsi aktif yayıncılardır. Sürekli enformasyon üretir ve tüketirler. Artık bağımlılık ve zorlama biçimine bürünen iletişim çılgınlığı, insanları yeni bir ergin olmama/reşit olmama hâli içinde bir arada tutmaktadır. Enformasyon rejiminin teslimiyet formülü şudur: *Ölümüne iletişim kuruyoruz.*

Habermas'ın 1962'de yayımlanan *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, zamanı gereği ancak elektronik kitle iletişim araçlarını tartışabilmiştir. Günümüzdeyse dijital medya, kamusal alanı köklü bir yapısal dönüşüme maruz bırakıyor. Dolayısıyla Habermas'ın *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, köklü bir revizyon gerektiriyor. Dijital medya çağında, diskursif/söylemsel kamusallık,* kitle iletişim araçlarının eğlence formatları, yani *enformasyona-dayalı-eğlence* formatları tarafından değil, her şeyden önce enformasyonun viral yayılması

* Alm. *diskursive Öffentlichkeit*. (y.h.n.)

ve çoğalması, yani bir enformasyon salgını [*Infodemie*] tarafından tehdit edilmektedir.[21] Üstelik dijital medyanın özünde kamusal alanı parçalayan bir merkezkaç kuvveti bulunur. Kitle iletişim araçlarının amfitiyatroya benzer yapısı, yerini dijital medyanın merkezi olmayan *rizomatik yapı*sına bırakır. Kamusal alan, özel alanlara bölünür. Böylelikle dikkatimiz tüm toplumu ilgilendiren konulara yöneleceğine, dağılır.

Enfokrasiyi ve enformasyon rejimindeki demokrasi krizini daha derinlemesine anlamak için bir enformasyon fenomenolojisi gereklidir. Bu kriz bilişsel düzeyde başlar. Enformasyonun çok kısa bir güncelliği vardır. *Zamansal istikrar*dan yoksundur çünkü "sürpriz(in) cazibesi"nden beslenir.[22] Zamansal istikrarsızlıktan dolayı algıyı parçalar. Gerçeği/fiilî olanı "sürekli güncellik çılgınlığı"na çeker.[23] Enformasyon üzerinde *oyalanmak* mümkün değildir. Bu da bilişsel sistemi huzursuz eder. Enformasyonun doğasına içkin hızlanma zorlaması, *bilgi, deneyim ve kavrama* gibi zaman alan, bilişsel pratiklerin bir kenara itilmesine sebep olur.

Kısa süreli güncelliği nedeniyle enformasyon, zamanı atomize eder. Zaman, sadece anlık şimdilerin ardışıklığına bölünür. Enformasyon, bu açıdan zamansal süreklilik oluşturan anlatılardan ayrılır. Bugün zaman, her düzeyde parçalanmıştır. Hem yaşamı hem de algıyı dengeleyen *taşıyıcı zaman mimarileri* gözle görülür derecede hızla erozyona uğramaktadır. Enformasyon toplumunun genel *kısa vadeli* doğası demokrasiye uygun değildir. Söylemin doğasında, hızlandırılmış, parçalanmış iletişimle bağdaşmayan bir zamansallık vardır. Söylem, zaman-yoğun bir praksistir.

Rasyonellik de zaman alan bir yoğunluğa sahiptir. Rasyonel kararlar uzun vadeli bir perspektif gerektirir. Anın ötesinde, geçmiş ve geleceğe uzanan refleksiyonlara dayanırlar. Bu zamansal genişleme rasyonaliteye ayırt edici özelliğini verir. Enformasyon toplumunda ise rasyonel davranmak için za-

manımız yoktur. İletişimi hızlandırma zorlaması bizi *rasyonellik*ten yoksun bırakır. Zaman baskısı altında *zekâ*ya [*Intelligenz*] kayarız. Zekânın tamamen farklı bir zamansallığı vardır. Zekice davranış, *kısa vadeli çözümlere ve başarılara* yönelir. Dolayısıyla Luhmann haklı olarak şunu belirtir: "Bir enformasyon toplumunda artık rasyonel değil, en iyi ihtimalle zekice davranıştan söz edilebilir."[24]

Söylemsel rasyonalite, günümüzde aynı zamanda duygulanım iletişimi* tarafından da tehdit edilmektedir. Art arda hızla gelen enformasyonlardan fazlasıyla *etkileniriz*. Duygulanımlar, rasyonellikten daha hızlıdır. Duygulanıma dayalı bir iletişimde daha iyi argümanlar değil, en çok uyarım yaratan enformasyon baskın çıkar. Dolayısıyla sahte haberler [*Fake News*] gerçeklerden daha fazla dikkat çeker. Sahte haberler ya da bağlamından koparılmış bir enformasyon parçası içeren tek bir *tweet* muhtemelen mantıklı bir argümandan daha etkili olur.

Trump, ilk *Twitter* başkanı olarak siyasetini *tweet*lere bölmüştür. Siyasetini belirleyen vizyonlar değil, viral enformasyonlardır. Enfokrasi, başarı odaklı, araçsal davranışı teşvik eder. Fırsatçılık yayılır. Bu bağlamda ABD'li matematikçi Cathy O'Neil haklı olarak, Trump'ın yalnızca takipçi tepkilerine dayanan mükemmel bir fırsatçı algoritma gibi davrandığına işaret eder. Zamansal istikrara** sahip kanaatler ya da ilkeler, *kısa vadede güç kazanmak için* feda edilir.

Psikografi diye de adlandırılan psikometri, bir kişilik profili oluşturmaya yönelik veriye dayalı bir yöntemdir. Psikometrik profilleme, bir kişinin davranışını arkadaşlarından ya da partnerinden bile daha iyi tahmin etmeyi mümkün kılar. Yeterli veriyle, kendimiz hakkında bildiğimizi düşündüğümüzün ötesine geçen enformasyonlar dahi üretilebilir. Akıllı telefon, her gün hatta her saat verilerle beslediğimiz psikometrik bir

* Alm. *Affektkommunikation*. (y.h.n.)

** Alm. *Zeitstabile*. (y.h.n.)

kayıt cihazıdır. Onunla, kullanıcısının kişiliğini tam olarak hesaplamak mümkündür. Bütün disiplin rejimlerinin elinde yalnızca biyopolitikaya izin veren *demografik* enformasyonlar vardır. Enformasyon rejimi ise *psikopolitikası için* kullandığı *psikografik* enformasyona erişime sahiptir.

Psikometri, siyasette psikopolitik pazarlama açısından ideal bir araçtır. Sözde mikro hedefleme, psikometrik profil oluşturmayı kullanır. Sosyal medya aracılığıyla seçmenlere psikogramlarına göre kişiselleştirilmiş reklamlar gönderilir. Tüketici davranışı gibi, oy verme davranışı da bilinçdışı düzeyde etkilenir. Veriye dayalı enfokrasi, özerkliği ve özgür iradeyi şart koşan demokratik sürecin altını oyar. İngiliz veri şirketi Cambridge Analytica, tüm yetişkin ABD vatandaşlarının psikografilerine sahip olmakla övünmektedir ve Donald Trump'ın 2016'daki seçim galibiyetinden sonra muzaffer bir edayla şunu ilan etmiştir: "Veriye dayalı iletişime yönelik devrimci yaklaşımımızın, seçilen Başkan Donald Trump'ın olağanüstü zaferinde bu kadar belirleyici bir rol oynamasından kıvanç duyuyoruz."

Mikro hedefleme seçmenlere bir partinin siyasi programı hakkında bilgi vermez. Bunun yerine, psikografilerine göre uyarlanmış seçim reklamları, genellikle sahte haberler, manipülatif bir niyetle onlara sızdırılır. Bir seçim reklamının binlerce çeşitlemesi, etkililiği açısından test edilir. Psikometrik olarak optimize edilmiş bu *gizli reklamlar* (*dark ads*), demokrasi için bir tehdit oluşturmaktadır. Herkes, kamusal alanı fragmanlaştıran farklı mesajlar alır. Farklı gruplar, sıklıkla birbirleriyle çelişen farklı enformasyonlar alırlar. Halk artık toplumsal açıdan önemli konulara duyarlı değildir. Aksine, söz hakları ellerinden alınmış, politikacıları iktidara getirmek için manipüle edilebilen oy veren hayvanlara [*Stimmvieh*] dönüştürülürler. *Dark ads*, toplumun bölünmesine ve kutuplaşmasına katkıda bulunur ve söylem iklimini zehirler. Kamuoyu için görünmezdirler, böylece demokrasinin temel ilkelerinden biri olan *toplumun kendi kendini gözlemlemesi* ilkesini bozarlar.

Bugün internete erişimi olan herkes, kendi enformasyon kanallarını yaratabilir. Dijital enformasyon teknolojisi, enformasyonun üretim maliyetlerini neredeyse sıfıra indirmektedir. Bir *Twitter* hesabı ya da *YouTube* kanalı, yalnızca birkaç basit adımda hızlı ve ücretsiz olarak oluşturulabilir. Hâlbuki kitle iletişim araçları çağında enformasyonun üretim maliyetleri kıyaslanamaz derecede yüksekti. Haber kanalı kurmak zahmetli ve maliyetli bir süreçtir. Bu yüzden kitle iletişim toplumunda, sahte haberlerin seri üretimi için gereken herhangi bir altyapı yoktur. Televizyon bir görünüşler diyarı olabilir, ancak henüz bir sahte haber fabrikası değildir. Telekrasi olarak medyakrasi, sahte haberlere ve dezenformasyona değil, şov ve eğlenceye dayanır. Yalnızca dijital ağlar, demokrasinin enfokratik dönüşümünün yapısal önkoşullarını yaratır.

Medyakrasi, seçim kampanyalarını kitle iletişim araçları tarafından oluşturulan bir *sahneleme* [*Inszenierung*] *savaşı*na indirger. Söylemin yerini halkın ilgisini çeken bir gösteri alır. Medyakrasinin ana mecrası olarak televizyon, siyasi bir sahne işlevi görür. Enfokraside ise seçim kampanyası, bir *enformasyon savaşı*na dönüşür. Twitter, *medyakratik bir sahne değil, enfokratik bir arena*dır. Trump açısından önemli olan iyi performans göstermek değildir. Aksine Trump, amansız bir enformasyon savaşı yürütmektedir.

Enformasyon savaşları günümüzde akla gelebilecek her türlü teknik ve psikolojik araçlarla yapılmaktadır. ABD ve Kanada'da seçmenler otomatik telefon mesajlarıyla ulaştırılan asılsız haberlerle kandırılıyor. Troll orduları kasıtlı olarak yalan haber ve komplo teorileri yayarak seçim kampanyalarına müdahale ediyor. Sosyal medyadaki otomatik sahte hesaplar olan sosyal botlar*, kendilerini gerçek insan gibi gösterip

* "Bot" sözcüğü, bilişim dünyasında robot sözcüğünün kısaltılmış hâli olarak kullanılır. "Akıllı ajan" da denir. Çoğu bilgisayar işlemini yarı otomatik olarak yapabilen botlar, internetle birlikte ortaya çıkmıştır. Kötü amaçlı yazılımlar arasında en önemlilerinden olan bot yazılımları, başka bilgisayarlardan veri

gönderiler yayımlıyor, *tweet*ler atıyor, beğeniyor ve paylaşımlar yapıyor. Sahte haberler, nefret söylemi ve nefret içeren yorumları yayıyor. Böylece vatandaşların yerini robotlar alıyor. Bu robotlar, sıfır marjinal maliyetle, ruh hâlini [*Stimmung*] belirleyen sesleri [*Stimmen*] toplu hâlde üreterek siyasi tartışmaları büyük ölçüde çarpıtıyor. Ayrıca, belirli hesapların takipçi sayısını yapay olarak şişirip, bazı görüşlere var olmayan bir fikir gücü kazandırıyorlar. *Tweet*leri ve yorumlarıyla sosyal medyadaki fikir iklimini istenilen yönde değiştirebiliyorlar. Araştırmalar, botların küçük bir yüzdelik diliminin fikir iklimini değiştirmek için yeterli olduğunu gösteriyor. Oy verme kararını doğrudan etkilemeseler de karar alma ortamını manipüle ediyorlar. Seçmenler *farkında olmadan* onların etkilerine maruz kalıyor. Nasıl politikacılar internetteki havaya göre kendilerine yön çiziyorlarsa, sosyal botlar da dolaylı olarak siyasi kararları etkiliyorlar. Vatandaşların görüş imal eden robotlarla etkileşime girip onların manipülasyonuna izin verdiği, kökenleri ve amaçları tamamen gizli olan aktörlerin siyasi tartışmalara müdahale ettiği her yerde demokrasi tehlikededir. Bir seçim kampanyası enformasyon savaşı biçimini aldığında, daha iyi argümanlar değil, daha akıllı algoritmalar hâkimiyet kazanır. Bir enfokraside, bir enformasyon savaşında, söylemlere yer yoktur.

Enfokraside, enformasyon bir silah gibi kullanılır. Tanınmış Amerikalı sağ-radikal ve komplo teorisyeni Alex Jones'un *web* sitesine genellikle *Infowars* denmektedir. Jones, enfokrasinin önde gelen temsilcilerindendir. Mesnetsiz komplo teorileri ve sahte haberlerle kendisine inanan milyonlara ulaşır. Siyaset

çekmekte veya başka bilgisayarlara müdahale etmekte yaygın olarak kullanılırlar. Günümüzde pek çok değişik bot türünden söz edilmektedir. Ticari, veri madenciliği, e-posta, oyun, kamusal, haber grubu, sohbet, alışveriş, hisse senedi, yazılım gibi, hedeflenen enformasyon türüne göre adlandırılan pek çok bot türü mevcuttur. Bu türlerin hemen hepsi karakteristik olarak otonom enformasyon ajanları/arabirimleri olarak ve özellikle internet üzerinde faaliyet göstermek üzere tasarlanmış ve geliştirilmiş yazılım türleridir. (Çevirmenin Notu)

kurumunun karşısına bir "enformasyon savaşçısı" (*Infowarrior*) olarak çıkar. Donald Trump, onun adını açıkça 2016'daki seçim zaferini borçlu olduğu kişiler arasında sayar. Sahte haberler ve komplo teorileriyle sürdürülen enformasyon savaşları, hakikatin ve dürüstlüğün artık hiçbir anlamının olmadığı günümüz demokrasisinin durumunu gözler önüne serer. Demokrasi, aşılamaz bir enformasyon ormanında kaybolur.

Enformasyon savaşı olarak seçim kampanyasında memler* merkezî bir rol oynar. Memler, sosyal medyada viral olarak yayılan, kışkırtıcı bir sloganı olan karikatürler, fotomontajlar ya da kısa videolardır. *Chicago Tribune,* Donald Trump'ın seçim zaferinden sonra, *4chan* adlı bir internet forumunun kullanıcısından alıntı yaptı: "Aslında başkan olarak bir *mem* seçtik." CNN, 2020 ABD Seçimlerini "Mem Seçimi" olarak tanımladı. Seçim kampanyası "Büyük Mem Savaşı" olarak yürütüldü. Ayrıca "Memetik Savaş"tan söz edenler vardı.

Memler, internette çok hızlı yayılan, çoğalan ve mutasyona uğrayan *medya virüsleri*dir. Mem'in deyim yerindeyse RNA'sı olan enformasyon çekirdeği, bulaşıcı bir görsel kabuğa yerleştirilir. *Viral bulaşma* olarak işleyen mem temelli iletişim, öncelikle duygulanımları harekete geçirdiği için rasyonel söylemi daha da karmaşıklaştırır. Mem Savaşları** fenomeni, dijital iletişimin giderek metinsel olmaktan çok görsel hâle geldiğini gösteriyor. Görseller metinlerden daha hızlıdır. Söylem ve hakikat viral değildir. Görseller, argümanlar sunup bunları gerekçelendirmediği için, iletişimin giderek görselleşmesi demokratik söyleme de mâni olur.

---

* Kökeni, Yunanca "taklit edilen şey" anlamına gelen *mimeme* kelimesine dayanan, Richard Dawkins tarafından *The Selfish Game* kitabında ortaya atılmış bir kültürel iletişim terimidir. Bir fikri, davranışı, sosyal pratiği ya da eylemi işaret eden bu terim, Dawkins'e göre genlerin kültürel karşılığıdır.

** "Mem Savaşları", genellikle karşıt grupların internet memlerini birbirlerine karşı savaşmak için ya da daha genel olarak rakip fikirlerin bir çatışması olarak kullandığı çevrimiçi rekabetlere atıfta bulunan bir ifadedir. Bkz. Encyclopedia Dramatica, "Büyük Mem Savaşı". (ç.n.)

Demokrasi yavaş, zaman alan, uzun soluklu bir süreçtir. Bu sebeple enformasyonun viral olarak yayılması, yani *enfodemi*, demokratik sürece büyük zarar verir. Viral bir hızla yayılan ve çoğalan *tweet*lerde ya da memlerde argümanlar ve gerekçelendirmeler yer alamaz. Söylemin ayırt edici özelliği olan mantıksal tutarlılık viral medyaya yabancıdır. Enformasyon *kendi mantığını, kendi zamansallığını* takip eder, onun *doğrunun ve yalanın ötesinde bir saygınlığı* [*Dignität*] *vardır*. Sahte haberler bile *enformasyon*dur. Daha doğrulama süreci başlamadan etkisini gösterir. Enformasyon, hızla hakikatin ötesine geçer, hakikat onu asla yakalayamaz. Bu nedenle, enfodemiye hakikatle karşı koyma girişimi başarısızlığa mahkûmdur. Enfodemi, *hakikate karşı dirençlidir*.

İLETİŞİMSEL EYLEMİN SONU

Medya kuramcısı Pierre Lévy, *Collective Intelligence* [Kolektif Zekâ] başlıklı denemesinde, doğrudan demokrasiden daha doğrudan olan bir dijital demokrasi tablosu çizer. Daha fazla iletişim ve sürekli geribildirim yüzünden donmuş temsili demokrasinin çözülmesi gerektiğini söyler. Bu, artık önemsiz hâle gelmiş *Piratenpartei* [*Korsan Partisi*] tarafından vaktiyle fikir oluşturmak ve karar almak için kullanılan bir yazılım olan *LiquidFeedback*'in ardında yatan düşünceye benzemektedir: "Gerçek zamanlı demokrasi* (...) sorumlu bir kolektifin, gelecekte şimdiki kararlarının sonuçlarıyla yüzleşeceğini bildiği bir karar verme ve sürekli değerlendirme zamanı yaratır."[25] Mesafe yaratan temsilin yerini, doğrudan katılımın mevcudiyeti alır. Dijital gerçek zamanlı demokrasi, bir mevcudiyet demokrasisidir.** Akıllı telefonu, günün her saati, her yerde tartışan *bir mobil parlamento*ya dönüştürür.

Dijitalleşmenin ilk günlerinde, geleceğin demokrasisi olacağı hayal edilen gerçek zamanlı demokrasinin tam bir yanılsama

* Alm. *Echtzeit-Demokratie.* (y.h.n.)

** Alm. *Präsenz-Demokratie.* (y.h.n.)

olduğu ortaya çıkmıştır. Dijital sürüler, sorumlu, politik olarak etkin bir kolektif oluşturmaz. Sosyal medyanın yeni özneleri olan takipçiler, akıllı *influencer*lar tarafından eğitilip sağılan tüketici hayvanlar hâline gelmiştir. Siyasetle ilgileri kalmamıştır. Sosyal medyadaki algoritma kontrollü iletişim ne özgür ne de demokratiktir. Yeni bir ergin/reşit olmamaya yol açar. Akıllı telefon mobil bir parlamento değil, bir boyun eğdirme aygıtıdır. Akıllı telefonlar, özel konuların sürekli başkalarına sunulduğu *mobil vitrinler* olarak hizmet ettiğinden, kamusal alanın parçalanıp dağılmasını hızlandırır. Sorumlu/erginleşmiş [*mündige*] vatandaşlar yerine tüketim ve iletişim zombileri yaratır.

Dijital iletişim, enformasyon akışlarını demokratik süreci baltalayacak şekilde tersine döndürür. Enformasyon, kamusal alandan geçmeden yayılır. Özel odalarda üretilir ve özel odalara gönderilir. Bu şekilde internet, bir kamusal alan [*Öffentlichkeit*] oluşturmaz. Sosyal medya bu *topluluktan yoksun iletişimi pekiştirir.** *Influencer*lardan ve takipçilerden politik bir kamuoyu oluşturulamaz. Dijital topluluklar, ortaklığın/topluluğun meta biçimleridir. Gerçekte bunlar *ticari emtia*dır.** Politik eylemde bulunma kudretine sahip değildirler.

Dijital ağ, toplumu bir bütün olarak ilgilendiren konuları bir araya getiren ve tüm nüfusun dikkatini bu konulara çeken geleneksel kitle iletişim araçlarının amfiteatral yapısından yoksundur. Doğasına içkin merkezkaç kuvvetleri, halkın geçici, çıkar odaklı sürüler hâlinde ayrışmasına neden olur. Bu durum, istikrarlı, büyük ölçekli bir kamusallık gerektiren iletişimsel eylemi daha da zorlaştırır.

Dijital değişimin kamusal alanda yarattığı sorunlara ek olarak, iletişimsel eylemde yaşanan krizden sorumlu olan toplumsal

* Alm. *Kommunikation ohne Gemeinschaft. Gemeinschaft*, Almanca "topluluk" ve "ortaklık" anlamına gelir. Tamlamayı "topluluktan ve ortaklıktan yoksun iletişim" şeklinde de okuyabiliriz. (y.h.n.)

** Metinde *commodities*. (y.h.n.)

süreçler de vardır. Hannah Arendt'e göre politik düşünme, "o sırada orada mevcut olmayan başkalarının bakış açılarını kafamda canlandırıyor" olmam anlamında "temsilî"dir. Kendi görüşünün oluşumunda başkasının mevcudiyeti* olan temsil, söylemsel bir pratik olarak demokrasinin kurucu unsurudur: "Belli bir meseleye farklı bakış açılarından bakarak; o sırada orada hazır bulunmayan kimselerin bakış açılarını kafamda canlandırarak bir görüş oluştururum; yani onları temsil ederim."[26] Demokratik söylem için zorunlu olan hayal gücü, "fiiliyatta 'ben' olmadan ama kimliğimi/tamlığımı da yitirmeden (var) olmayı ve düşünmeyi ve başka insanların bakış açılarını göz önünde bulundurarak görüşümü oluşturmamı sağlar."[27] Arendt'e göre, görüşlerin oluşumuna yol açan, "gerçekten söylemsel" olabildiği ölçüde, "*başkasının konumu*nu gözlerinin önüne getirme olarak"[28] refleksiyondur. *Başkasının mevcudiyeti olmadan* benim görüşüm söylemsel ya da temsilî değil, aksine otistik, doktriner ve dogmatiktir.

Başkasının mevcudiyeti aynı zamanda Habermasçı anlamında iletişimsel eylem için kurucudur:

> "İletişimsel eylem kavramı, aktörleri aynı zamanda nesnel, toplumsal ya da öznel dünyadaki bir şeye atıf yapan ve böylece karşılıklı olarak, kabul edilebilecek veya tartışılabilecek geçerlilik iddialarında bulunan konuşmacılar ve dinleyiciler olarak düşünmeyi gerekli kılar. Aktörler artık nesnel, sosyal veya öznel dünyadaki bir şeye *doğrudan* atıfta bulunmak yerine dünyadaki bir şey hakkındaki sözlerini, *diğer* aktörlerin bunlara itiraz etme ihtimali ışığında görelileştirirler."[29]

Doğruca veya dosdoğru ileri, söylemsel bir hareket değildir. *Söylem körü*dür. Söylem, bir *ileri geri* hareketidir. Bu arada Latincedeki *discursus*, "etrafta dolanmak" anlamına gelir. Söylemde, *başkası tarafından* olumlu bir anlamda kendi kanaatlerimizden uzaklaştırılırız. Benim ifademe, benim görüşüme

* Alm. *Präsenz des Anderen*. (y.h.n.)

sadece *ötekinin sesi* söylemsel bir nitelik katar. İletişimsel eylemde, ifademin başkası tarafından sorgulanma olasılığını göz önünde bulundurmalıyım. Soru işareti barındırmayan bir ifadenin söylem özelliği yoktur.

Günümüzde yaşanan iletişimsel eylem krizinin izi, *öteki*nin meta-düzeyde *ortadan kaybolduğu kavrayışı*na dek sürülebilir. Ötekinin ortadan kaybolması, söylemin sonu demektir. Bu, düşüncenin iletişimsel rasyonalitesini yok eder. Ötekinin kovulması, kişinin kendi fikirleriyle kendine telkinde bulunduğu öz-propagandacı baskıyı artırır. Kendi kendine telkinde bulunma, iletişimsel eylemi zorlaştıran otistik [öz-referanslı] enformasyon baloncukları üretir. Öz-propaganda ihtiyacının artmasıyla, söylem alanlarının yerini git gide konuştuğunu duyduğum tek sesin kendiminki olduğu yankı odaları alır.

Söylem, kişinin kendi görüşünü kendi kimliğinden ayırmasını şart koşar. Bu söylemsel yeteneğe sahip olmayan insanlar, kendi görüşlerine sımsıkı tutunurlar, aksi takdirde kimlikleri tehlikeye girer. Bu sebeple onları kanaatlerinden vazgeçirmeye çalışmak başarısızlığa mahkûmdur. *Başkasını dinlemezler, söylediklerini duymazlar*. Oysa söylem bir *dinleme praksisi*dir. Demokrasinin krizi her şeyden önce bir *dinleme krizi*dir.

Eli Pariser'e göre, kamusal alanı yok eden şey, internetin algoritmik kişiselleştirilmesidir:

> "Yeni nesil internet filtreleri, neleri beğendiğinize, -internette nasıl aktif olduğunuza veya hangi şeyleri ya da insanları beğendiğinize- bakar ve buna göre sonuçlar çıkarır. Bu tahmin araçları sürekli, bir sonraki adımda ne yapacağınızı ve isteyeceğinizi öngörerek kişiliğiniz hakkında bir teori tasarlar ve onu geliştirir. Bu araçlar hep birlikte, her birimiz için fikir ve enformasyon edinme biçimimizi temelden değiştiren benzersiz bir enformasyon evreni yaratır; ben buna filtre balonu [*filter bubble*] diyorum."[30]

İnternette ne kadar uzun süre kalırsam, *filtre balonu*m o kadar çok sevdiğim enformasyonlarla dolar, bu da kanaatlerimi güçlendirir. Bana sadece benimkine uyan dünya görüşleri gösterilir. Diğer enformasyonlar ise bu balonun dışında bırakılır. *Filtre balonu* beni kalıcı bir "ben-döngüsü"ne hapseder.

Eli Pariser, internet ağının kişiselleştirilmesini, bizatihi demokrasiyi tehlikeye atmak olarak görür. Oysa Pariser'e göre, doğrudan kişisel çıkarın dışında kalan toplumsal öneme sahip konular, demokrasinin temeli ve varlık sebebidir. İnternetin kişiselleştirilmesi, içinde yaşadığımız dünyanın ve deneyim ufkumuzun giderek daha dar, daha sınırlı hâle gelmesine sebep olur. Böylelikle demokratik kamusal alanın çözülmesine yol açar: "Filtre balonunda -ortak sorunların teşhis edildiği ve ele alındığı- kamusal alan tastamam daha önemsiz hâle gelir."[31]

Filtre balonu teorisinin asli zayıflığı, enformasyon toplumunda deneyim ufkunun daralmasının sebebini, sadece internetin algoritmik kişiselleştirilmesine bağlamasıdır. Oysa Pariser'in varsayımlarının aksine, kamusal çözülme *salt teknik bir sorun değildir*. Arama sonuçlarının ve haber akışlarının kişiselleştirilmesi, bu çözülme sürecinde yalnızca küçük bir role sahiptir. Kendi kendine telkinde bulunma ya da öz-propaganda, daha şimdiden *çevrimdışı* olarak vuku bulmaktadır.

Toplumun artan atomizasyonu ve narsistleşmesi, bizi *ötekinin sesi*ne sağırlaştırır. Aynı zamanda *empati kaybı*na da yol açar. Bugün herkes benlik/kendilik kültünü yüceltiyor. Herkes kendini gerçekleştiriyor [*performer*] ve üretiyor. Demokrasinin krizinden, internetin algoritmik kişiselleştirmesi değil, *ötekinin kaybı, dinleme yetisinden yoksunluk* sorumludur.

Bir anlayışa ulaşmaya yönelik söylemsel durum, önkoşulsuz ve bağlamsız değildir. Daha ziyade, iletişimsel eylemi düşünüm-öncesi [*präreflexiv*] belirleyen, apaçık/kanıksanmış* kültürel kabullerin ya da yerleşik toplumsal pratiklerin ufkuyla çevrilidir.

* Alm. *Selbstverstaendlichkeit*. Apaçık, doğal, kendinde-apaçık. (y.h.n.)

Habermas, birbirine uyan [paylaşılan] yorum kalıplarından oluşan ufku "yaşam dünyası" olarak adlandırır. Yaşam dünyası, iletişimsel eyleme istikrar kazandıran bir arka plan mutabakatı tesis eder: "Konuşmacı ve dinleyici dünyadaki bir şey hakkında birbirleriyle yüz yüze iletişim kurarken, ortak yaşam dünyalarının ufkunda hareket ederler; bu, sezgisel olarak bilinen, sorunsuz ve bölünmez bütünsel bir arka plan olarak katılımcıların arka planında durur. Konuşma durumu, ilgili temaya uyarlanmış bir yaşam dünyasının kesitidir; hem bir *bağlam* oluşturur hem de karşılıklı anlama süreci için kaynak *sağlar*. Yaşam dünyası bir ufuk oluşturur ve aynı zamanda bir dizi apaçık/kanıksanmış kültürel kabul sunar."[32]

İşler hâldeki bir yaşam ortamı ancak aynı değerleri ve kültürel gelenekleri paylaşan, nispeten homojen bir toplumda mümkündür. Küreselleşme ve bunun sonucunda ortaya çıkan toplumun hiper-kültürelleşmesi[33], hâlihazırda bizi ortak bir yaşam dünyasına bağlayan kültürel bağlamları ve geleneksel bağlantıları yok eder. Bugün düşünüm-öncesi geçerliliği olan geleneksel kimlikler yoktur. Artık kanıksadığımız ve sorunsuz olarak algıladığımız bir yaşam dünyasına *fırlatılmıyoruz*. Yaşam dünyası artık bir *tasarı* [*Entwurf*] meselesidir. Eskiden bölünmez bir birlik olarak algılanan bütüncül ufuk, radikal bir fragmantasyon sürecine maruz kalıyor. Küreselleşmeyle birlikte dijitalleşme ve ağlar oluşturma, yaşam dünyasının çöküşünü hızlandırıyor. Yaşam dünyasının giderek *olgusallıktan ve bağlamdan koparılması*, iletişimsel eylemin bu "bütünsel arka planını" yok ediyor. Yaşam dünyasının olgusallığının ortadan kalkması, anlaşma odaklı iletişimi büyük ölçüde engelliyor.

Yaşam dünyasının olgusallıktan koparıldığı göz önüne alındığında, internet üzerinde kimlik ve topluluk deneyimlerini yeniden mümkün kılacak alanlar tesis etmeye, yani kanıksanmış ve sorunsuz kabul edilen bir *ağ tabanlı yaşam dünyası* kurmaya yönelik ihtiyaç ve çabalar ortaya çıkmaktadır. Böylece internet, *kabileleştirilmektedir*. İnternetin, *yaşam dünyasının*

yeniden olgusallığa kavuşturulması olarak kabileleştirilmesi, yaşam dünyasında kimliğe daha fazla ihtiyaç duyan sağ cenahta özellikle yaygındır. Liberal kozmopolit cenah ise, görünüşe göre yaşam ortamının kabileleşmesi olmadan yoluna devam etmektedir. Sağ cenahta komplo teorileri bile *kimlik takdimi/nişanı** olarak ele alınır. Dijital kabileler, güçlü bir kimlik ve aidiyet deneyimi sağlar. Onlar için enformasyon, *bilgi kaynaklarını değil, kimlik kaynaklarını* temsil eder.[34] Komplo teorileri özellikle internette kabile biyotoplarının oluşumu için uygundur, çünkü bunlar kabilecilik ve onun kimlik siyaseti için kurucu olan bir sınırlama ve dışlamayı mümkün kılarlar.

Kabileye dayalı sınırlama ve bölmelere ayırma, internetin algoritmik kişiselleştirilmesinin bir sonucu değildir. Bunlar, filtre balonlarının etkilerine dayandırılamaz. Dijital kabileler, enformasyonları *kendi başlarına* seçip kimlik siyasetleri için kullanarak *kendilerini* izole ederler. Filtre balonu tezinin aksine, dijital kabileler, enformasyon balonlarında kendi kanaatleriyle çelişen olgular ve rakamlarla karşılaşırlar. Ancak bunlar, kimlik yaratan anlatıya uymadıkları için düpedüz göz ardı edilirler, çünkü kişinin kanaatlerinden vazgeçmesi kimliğini kaybetmesi anlamına gelir, dolayısıyla bundan ne pahasına olursa olsun kaçınılmalıdır. Bu yüzden kabileci kimlik kolektifleri her türlü söylemi ve diyaloğu reddeder. İletişim ve anlaşmaya varmak artık mümkün değildir. İfade ettikleri görüş söylemsel değil *kutsal*dır, çünkü asla vazgeçemeyecekleri kimlikleriyle tamamen örtüşmektedir.

İletişimsel eylemde, her katılımcı bir geçerlilik iddiasında bulunur. Bu iddia başkaları tarafından kabul edilmediğinde, bir söylem devreye sokulur. Söylem, farklı geçerlilik iddiaları karşısında bir anlayışa ulaşmaya/anlaşmaya varmaya çalışan iletişimsel bir eylemdir. Bu söylem, geçerlilik iddialarının gerekçelendirildiği ya da reddedildiği argümanlar aracılığıyla gerçekleşir. Söyleme içkin rasyonaliteye, *iletişimsel rasyonalite* denir.

* Alm. *Identitätsangebote*. (y.h.n.)

Dijital kabilelerin ve kimlik kolektiflerinin geçerlilik iddiası söylemsel değil, mutlaktır, çünkü iletişimsel rasyonellikten yoksundur. İletişimsel rasyonellik, belirli kurallara bağlıdır. İfade edilen görüşlerin hem gerekçelendirilebilmesini hem de eleştirilebilmesini şart koşar: "Bir söz/ifade, yanılabilir bilgiyi barındırdığı ve bu yolla nesnel dünyayla, yani olgularla bir ilişkisi olduğu, böylece nesnel bir değerlendirmeye açık olduğu ölçüde rasyonelliğin önkoşulunu yerine getirir."[35] Dijital kabilelerin olgu-sonrası evreninde, ifadelerin artık herhangi bir olgusal referansı yoktur. Dolayısıyla her türlü rasyonaliteden yoksundurlar. Eleştirilemez ve gerekçelendirilemezler. Fakat belli görüşleri *kabul* edenler bir *aidiyet* duygusu kazanırlar. Böylece söylemin yerini *inanç* ve *itiraf/günah çıkarma* [*Bekenntnis*] alır. Bu durumda, ilgili kabilenin bölgesinin dışında sadece düşmanlar, mücadele edilecek *başkaları* vardır. Sadece sağda değil sol kimlik siyasetinde de gözlemlenebilen mevcut kabilecilik, toplumu bölüp kutuplaştırır. Kimliği, her türlü ötekiliği/başkalığı reddeden bir koruyucu kalkana, ya da kaleye dönüştürür. Toplumun giderek artan kabileleşmesi demokrasiyi tehlikeye atar. Bu durum, her türlü iletişimsel rasyonaliteden yoksun bir *kabileci görüşü ve kimlik diktatörlüğü*nü beraberinde getirir.

Günümüzde iletişim, giderek *öteki/başkası boyutunu* kaybettiği için, söylemsel boyutunu da kaybeder. Toplum, *başkalığı barındırmayan, uzlaşmaz kimlikler*e bölünür. Söylem yerine *kimlik savaşı* hüküm sürer. Bu sebeple toplum, müştereklerini, hatta ortak duyusunu* bile yitirir: *Artık birbirimizi dinlemiyoruz. Dinleme*, insanları bir topluluk/ortaklık hâlinde kaynaştırdığı ve onların söyleme katılmalarını sağladığı ölçüde siyasi bir eylemdir. Dinleme bir *Biz* yaratır. Demokrasi, bir *dinleyici-topluluğu*dur. *Topluluksuz iletişim* anlamında dijital iletişim, *dinleme siyaseti*ni yok eder. Bu durumda sadece kendi söylediklerimizi dinleriz. Bu, iletişimsel eylemin sonu olacaktır.

* Alm. *Gemeinsinn*. Ortak kanı, sağduyu, ortak duyu. (y.h.n.)

DİJİTAL RASYONALİTE

Dataistler, yalnızca kamusallığın çöküşünün değil, enformasyonun yığılmasının ve enformasyon toplumunun hızla artan karmaşıklığının da iletişimsel eylem fikrini geçersiz kıldığı görüşündedirler:

> "21. yüzyıl toplumu aşırı karmaşıktır ve enformasyon teknolojisi sayesinde bu karmaşıklık *çok açık bir şekilde görünür* hâle gelmiştir. (...) İşlenecek enformasyon, bireylerin 'sınırlı rasyonalitesi'ni aşacak kadar genişlemiştir. Sonuç olarak günlük yaşamda kişilerarası iletişim öylesine felce uğrar ki, Arendt ve Habermas'ın varsayımlarının gerçekliğe uyarlanması çok zorlaşır. (...) Günümüz toplumunda vatandaşlar artık bir tartışmanın başlamasını sağlayacak müşterek bir zemine inanmamaktadır. Artık bu tartışmaya aynı topluluğun üyeleri olarak katıldıklarını bile varsayamazlar. Arendt ve Habermas tarafından ideal olarak yüceltilen kamusal alan asla gerçeklik kazanmamıştır."[36]

Habermas, iletişimsel eylemin aşınması karşısında hissettiği çaresizliği açıkça ifade eder:

> "18. yüzyıldan bu yana var olan ancak şimdilerde dağılmaya başlayan büyük ölçekli siyasi kamusal alanların iletişim yapısının işlevsel eşdeğerlisinin dijital dünyada nasıl görünebileceğini bilmiyorum. (...) Merkezi olmayan internetin sanal dünyasında, (...) iletişimin bütün nüfusu *içerecek şekilde* deveran ettiği bir kamusal alan nasıl korunabilir?"[37]

Muhtemelen dataistler öne çıkar ve herhangi bir iletişimsel eylem olmadan işleyen bir rasyonalite hayal ederlerdi. Onlar, Big Data'yı ve yapay zekâyı, günümüzün dağılan söylemsel kamusal alanının işlevsel bir eşdeğerlisi olarak görüyorlar, ancak bu, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisini geçersiz kılıyor. Söylemin yerini veriler alıyor. Big Data'nın algoritmik olarak işlenmesi, nüfusun bütününü bir şekilde kayıt altına almak zorundadır. Hatta dataistler, yapay zekânın insanlardan *daha iyi bir dinleyici olduğunu* bile iddia edebilirler.

İletişim ya da söylem olmadan işleyen rasyonalite biçimini *dijital rasyonalite* olarak adlandırabiliriz. Söyleme yön veren iletişimsel rasyonalitenin karşıtıdır bu. Gerekçelendirme becerisine ilaveten, öğrenmeye gönüllü ve hazır olmak da iletişimsel rasyonalite için kurucudur. Habermas şöyle yazar:

> "Rasyonel ifadeler eleştirilebilir oldukları için *geliştirilip iyileştirilebilirler*: Yaptığımız hataları tespit etmeyi başarırsak hatalı girişimleri düzeltebiliriz. *Gerekçelendirme* kavramı, *öğrenme* kavramıyla iç içedir. Argümantasyon, öğrenme süreçlerinde de önemli bir rol oynar. Bu yüzden bilişsel-araçsal alanda etkin şekilde hareket eden ve makul görüşler ifade eden kişiye rasyonel deriz; ancak bu rasyonalite, hatalardan, hipotezlerin çürütülmesinden ve müdahalelerin başarısızlığından ders çıkarma yeteneğiyle birleşmediği takdirde tek başına rastlantısal kalır."[38]

Yapay zekâ gerekçelendirmez, sadece hesaplar. Argümanların yerini algoritmalar alır. Argümanlar söylemsel süreçte *geliştirilebilir*. Algoritmalar ise, bilgisayarla işlenerek sürekli *optimi-*

ze edilir. Bu sayede bilgisayarlar kendi hatalarını bağımsız bir şekilde düzeltebilirler. Dijital rasyonalite, söylemsel öğrenmenin yerine *yapay zekâyla öğrenme*yi* koyar. Yani algoritmalar argümanları taklit eder.

Dataist perspektiften bakıldığında söylem, yavaş, verimsiz bir enformasyon işleme biçiminden başka bir şey değildir. Söyleme katılanlar tarafından dile getirilen geçerlilik iddiaları da yetersiz enformasyon işlemeye dayanmaktadır. Dataistler, insanın sınırlı anlama-yetisi [*Verstand*] büyük miktarda enformasyonu işleyemediğinden, iletişimsel eylemin ancak yönetilebilir miktarda enformasyon çerçevesinde mümkün olduğu iddiasında bulunacaklardır. Ancak dijitalleşme, söylemsel çerçevenin yakalayabileceğinden *daha çok enformasyon* üretir.

Dataistler, Big Data ve yapay zekânın, tüm toplumsal süreçleri tam bir kesinlikle yakalayan ve onları herkesin yararına optimize eden, her şeyi kapsayan ilahi bir bakışı mümkün kıldığına inanır. MIT'de İnsan Dinamikleri Laboratuvarı Yöneticisi olan tescilli dataist Alex Pentland, *Social Physics - How Social Networks Can Make Us Smarter* adlı kitabında şöyle yazar:

> "Big Data, milyonlarca insanın kişilerarası iletişim ağı aracılığıyla toplumu tüm karmaşıklığıyla görmemizi sağlıyor. Eğer 'ilahi bir gözümüz', her şeyi kapsayan bir bakışımız olsaydı, toplumun nasıl işlediğine dair hakiki bir anlayış geliştirebilir ve sorunlarımızı çözmek için adımlar atabilirdik."[39]

İnsan aklının yönlendirdiği söylem, Big Data'nin o ilahi bakışı karşısında sönük kalır. Bütüncül dijital bilgi söylemi gereksiz kılar. Dataistler, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisine, söyleme ihtiyaç duymayan *davranışçı enformasyon teorisi* ile karşı çıkarlar. Dataist dünya görüşünde, geçerlilik iddiasında bulunan ve bunu argümanlarla savunan rasyonel bir birey [*Individuum*] yoktur.

---

* Alm. *Machine Learning*. (y.h.n.)

Veri madenciliği, Big Data ve yapay zekâ aracılığıyla, öngörülebilir bir sosyal sistem olarak algılanan bir toplumda yaşanan problem ve çatışmalara en uygun çözümler bulunabilir; bu da ilgili herkese, sınırlı enformasyon işleme becerileri sebebiyle sahip olamayacakları avantajlar sağlar. Bir bakıma Big Data ve yapay zekâ, büyük miktarda enformasyonu işleme konusunda sınırlı becerilere sahip bireylerden daha akıllı, hatta *daha rasyonel* kararlar verir. Dataist açısından, dijital rasyonalite iletişimsel rasyonaliteden çok daha üstündür.

Dataistler, insanlığın tarihte ilk kez kendisine toplum hakkında bütüncül bilgi sağlayacak veriye sahip olduğuna inanırlar. Bize, savaşın ve ekonomik krizlerin olmadığı, bulaşıcı hastalıkların hızla tespit edilip durdurulabileceği bir dünya vaderler. Pentland, 2014'te, verilerin tek başına grip salgınından kaynaklanan toplu ölümleri önleyebileceğini yazmıştır. Ancak uygarlığın kararlı ilerlemesinin önünde duran özel hayatın gizliliği konusunda endişelidir:

> "Bu hedeflere ulaşmamızın önündeki başlıca engeller, özel hayatın gizliliğiyle ilgili endişeler ve kişisel ve toplumsal değerleri nasıl dengeleyeceğimiz konusunda henüz bir fikir birliğine varamamış olmamızdır. Böyle bir sensör sisteminin sağlayabileceği kamusal faydaları görmezden gelemeyiz. Bir sonraki grip salgınında yüz milyonlarca insan ölebilir ve görünüşe göre artık bu tür felaketleri kontrol altına alacak araçlara sahibiz. Aynı şekilde, sadece şehirlerdeki enerji tüketimini büyük ölçüde azaltmakla kalmıyor, (...) şehirleri ve toplulukları suç oranlarını azaltacak ve aynı zamanda üretkenliği ve yaratıcılığı artıracak şekilde tasarlayabiliyoruz."[40]

Dataistler, *siyaset olmaksızın* işleyecek bir toplum tasarlar. Eğer bir toplumsal sistem yeterince istikrarlıysa, yani sistem toplumun tüm seviyelerinin rızasını kazandıysa, yeni bir toplumsal durumu ortaya çıkaracak siyasal eyleme gerek yoktur. Sınıf ve çıkar çatışmalarının azaldığı yerde, partilerin

de önemi azalır. Bunlar gittikçe birbirine daha çok benzer. Dataistler ayrıca, partilerin ve ideolojilerin, yalnızca paylaşımda büyük adaletsizliğin yaşandığı veya sınıf farklılıkları gibi sisteme dayalı eşitsizliklerin hüküm sürdüğü bir toplumda anlamlı olduğunu iddia ederler. Dataist bir perspektiften bakıldığında, yakın gelecekte parti demokrasisi artık var olmayacaktır. *Dijital post-demokrasi olarak enfokrasi*ye geçilecektir. Ardından, politikacıların yerini, toplumu ideolojik varsayımlara dayanmadan ve güç odaklarının çıkarlarından bağımsız olarak *yöneten* uzmanlar ve bilişimciler alacaktır. Politika, yerini *veriye dayalı sistem yönetimi*ne bırakır. Toplumla ilgili kararlar, Big Data ve yapay zekâ kullanılarak alınacaktır. Siyasi söylemler var olmaya devam edecektir. Ama tali meseleler olarak kalacaklardır. Toplumsal sistemin optimizasyonunu, hatta *herkesin mutluluğu*nu vadeden, Daha Fazla söylem ve iletişim değil, Daha Fazla veri ve akıllı algoritmadır.

18. yüzyılın istatistiksel yöntemine büyük ilgi duyan Rousseau, "iletişim olmadan" (*aucune communication*) işleyen bir *aritmetik rasyonalite* geliştirmiştir. Bu aritmetik rasyonalite, iletişimsel rasyonalitenin karşısında yer alır. Rousseau, *genel iradeyi* (*volonté générale*), işin içine iletişimsel eylemi hiç karıştırmadan, nesnel olarak tesis edilebilecek, tamamen sayısal-matematiksel bir nicelik olarak düşünür. Genel iradeyi iletişim değil, aritmetik bir işlem, yani bir algoritma belirler. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde şöyle yazar:

> "Herkesin iradesi ile genel irade arasında genellikle büyük farklılık vardır; genel irade yalnızca genel en iyiyi [ortak iyiyi] göz önünde tutar, öbürü ise özel çıkarları gözetir ve özel iradelerin toplamından başka bir şey değildir. Ama bu iradelerden birbirini karşılıklı olarak ortadan kaldıran artılarla eksileri çıkarınca, farklılıkların toplamı olarak geriye genel irade kalır."[41]

Rousseau açıkça, genel iradenin "iletişim olmadan" belirlenmesi ve esasında onu dışlaması gerektiğine işaret eder. Yurttaşların birbirleriyle iletişim kurmaması, yani herhangi bir söylemin yer almaması, genel iradeyi tesis etmenin imkânının koşuludur. Her iletişim, genel iradenin görüntüsünü bozar. Hatta Rousseau, siyasi parti ve derneklerin kurulmasını bile, "farklılıkları" kendi lehlerine ortadan kaldırdıkları için yasaklar. Herkes bir söyleme katılmak yerine kendi kanaatlerine, bireysel görüşüne bağlı kalmalıdır:

> "Farklılıklar sayıca azalır ve daha az genel bir sonuç verir, bir de şu var: Bu birleşmelerden biri bütün öbürlerine ağır basacak kadar büyük olursa, artık ortada küçük farkların toplamı değil, tek bir fark var demektir; bu durumda artık genel irade diye bir şey yoktur ve üstün gelen görüş sadece tekil görüştür.* Genel iradeyi apaçık olarak elde etmek [kendini iyice dile getirebilmesi] için, devlet gücünde ayrı ayrı birleşmeler olmamalı ve her yurttaş yalnızca kendi kanaatlerini söylemelidir."[42]

Dataistlerin diline çevrildiğinde Rousseau'nun tezi şöyledir: Ne kadar farklı veri mevcutsa, belirlenen genel irade o kadar katıksızdır. Söylemler ise sonucu çarpıtır. Dolayısıyla Rousseau ilk dataisttir. Onun söylem ve iletişimi tamamen reddeden aritmetik rasyonalitesi, dijital rasyonaliteye benzemektedir. Enformasyon rejiminde, Rousseau'nun istatistikçilerinin yerini bilişimciler almıştır. Yapay zekâ, Big Data'yı kullanarak, genel iradeyi, yani bir toplumun "genel en iyisini" hesaplamak durumundadır.

İletişimsel rasyonalite, bireyin otonomisine ve özgürlüğüne dayanır. Dataistler ise özgür ve otonom hareket eden bir birey fikrini reddeden dijital davranışçılığı temsil eder. Davranışçılar olarak, bir bireyin davranışlarının kesin olarak tahmin edilebilir ve yönlendirilebilir olduğuna inanırlar. Bütüncül bilgi, bireyin özgürlüğünü geçersiz kılar:

---

* Alm. *Einzelansicht*. (y.h.n.)

> "Kaldırılmasının zamanı çoktan gelmiştir. 'Otonom insan', başka türlü açıklayamayacağımız şeyleri açıklamak için kullandığımız bir araçtır. Bu bizim cehaletimizin bir ürünüdür ve bilgimiz arttıkça, kendisinden oluşturulduğu töz, git gide daha fazla çözülerek hiçliğe dönüşür. (...) İnsan olarak insandan kurtulduğumuzda kendimizi mutlu sayabiliriz. İnsan davranışının gerçek nedenlerini ancak onu haklarından mahrum ettiğimizde ele alabiliriz. Ve ancak o zaman çıkarsanandan gözlemlenene, olağanüstü olandan doğal olana, yetersiz olandan etkilenmeye açık olana gidebiliriz."[43]

Dijital rasyonaliteye karşıt olarak iletişimsel rasyonalitenin çıkış noktası birey değil, aksine kolektiftir. Dataist bakış açısından, otonom hareket eden birey bir kurgudur: "Rasyonelitenin temel biriminin birey olduğu kurgusunu bırakmanın ve rasyonelitemizin büyük ölçüde etrafımızdaki toplumsal yapı tarafından belirlendiğini kabul etmenin zamanı gelmiştir."[44] Davranışlarımız sosyal fizik yasalarına tabidir. Dataistler, insanların temelde arılar ve maymunlardan farklı olmadığı düşüncesini savunurlar:

> "Sosyal fiziğin gücü, günlük eylemlerimizin neredeyse tamamının alışkanlıktan gelmesi ve büyük ölçüde başkalarının davranışlarını gözlemleyerek öğrendiklerimize dayanmasından kaynaklanmaktadır. (...) Bir bakıma insanları, tıpkı maymunlar ya da arılar gibi gözlemleyebilir ve bundan davranış, tepki ve öğrenme kuralları çıkarabiliriz."[45]

Alex Pentland, veri madenciliğini "gerçeklik madenciliğini" kapsayacak şekilde genişletir. İnsanlar, davranışlarını beden diline kadar kaydeden ve böylece çok büyük miktarda davranışsal veri toplayan sosyometrik sensörlerle donatılmıştır. Dijital sensörlerle oluşturulan "gerçeklik-madenciliği", toplumu toptan hesaplanabilir/öngörülebilir ve kontrol edilebilir kılar: "Sadece birkaç yıl içinde tüm insanlığın davranışları hakkında kapsamlı ve kesintisiz verilere sahip olma ihtimalimiz var. (...)

Ve insan yaşamının kalıplarını daha kesin şekilde görselleştirebildiğimiz zaman, modern toplumu, insan ve teknolojinin kompleks ağını daha iyi yansıtacak tarzda anlamayı ve kontrol etmeyi umabiliriz."[46]

Dataistler, toplumu işlevsel bir organizma olarak tasavvur ederler. Toplumu diğer organizmalardan farklı kılan tek şey, onun daha yüksek bir karmaşıklık seviyesine sahip olmasıdır. Organizma olarak toplum kapsamında herhangi bir geçerlilik iddiası yoktur. Organlar arasında bir söylem yoktur. Önemli olan, işlevsel birimler arasında performansı artıracak *verimli enformasyon mübadelesi*dir. Siyasetin ve hükümetin yerini planlama, yönlendirme/kontrol ve koşullandırma alır.

İnsana davranışçı bakış tarzı, demokratik ilkelerle kolayca örtüştürülemez. Dataist evrende demokrasi, enformasyon mübadelesini optimize etmeye özen gösteren, *veriye dayalı/veri tarafından yönlendirilen bir enfokrasi*ye yol açar. Yapay zekâ aracılığıyla gerçekleştirilen veri analizleri, söyleme dayalı kamuoyunun yerini alır, bu da demokrasinin sonu anlamına gelecektir. Shoshana Zuboff, dataist insan imajına anlayış göstermeye karşı çıkar:

> "Eğer gelecek on-yirmi yılda demokrasi yenilenecekse, bizden çalınanlar için kayıp ve öfke duygularını yeniden ateşlemek bize kalmıştır. (...) Burada bahis konusu olan, insanın kendi yaşamının efendisi ve kendi deneyiminin sahibi olma beklentisidir. Bahis konusu olan, isteme iradesini şekillendirdiğimiz içsel deneyim ve bu iradeyle eylemde bulunacağımız kamusal alanlardır."[47]

Dataistler için, özgürlük ve demokrasiye olan bu tutkulu bağlılık [*Bekenntnis*], geçip gitmiş bir çağdan geriye kalan bir hayaletin sesi gibidir. Bireysel otonomi ve özgürlüğe dayanan, "isteme iradesi" üzerine kurulu bu insan fikri, dataiste göre sadece nispeten kısa bir süre için varlık gösterecektir. Dataistler, Foucault'nun *Kelimeler ve Şeyler* adlı eserinde za-

ten söz ettiği insanın ölümü konusunda hemfikirdir: "İnsan, düşüncemizin arkeolojisinin oldukça açık bir şekilde gösterdiği gibi yakın tarihli bir icattır. Belki de yakın zamanda sonlanacaktır. (...) O zaman insanın, deniz kıyısında kumdaki bir yüz gibi kaybolup gideceğine dair bahse girilebilir."[48] Dalgaları kumdaki yüzü silip süpüren o deniz, artık hudutsuz bir veri denizidir. İnsan bunun içinde zavallı bir veri setine dönüşmektedir.

HAKİKAT KRİZİ

Bugün *yeni bir nihilizm* yayılmaktadır. Bu durum, dinî inançların buyruklarının ya da geleneksel değerlerin geçerliliğini kaybetmesinden kaynaklanmıyor. Nietzsche'nin "Tanrı öldü" ya da "tüm değerlerin yeniden değerlendirilmesi" ile ifade ettiği bu *değer nihilizmi* çoktan geride kaldı. Yeni nihilizm, 21. yüzyılın bir fenomenidir. *Enformasyon toplumundaki patolojik kırılmalar*dan biridir. Hakikatin kendisine duyduğumuz inancı kaybettiğimiz yerde ortaya çıkar. Sahte haber, dezenformasyon ve komplo teorisi çağında, gerçekliği ve onun olgusal hakikatlerini yitiriyoruz. Şu anda enformasyonlar, gerçeklikten tamamen kopmuş hâlde, hiper-gerçek bir uzayda dönüp dolaşıyor. *Olgusallığa* duyulan inanç kayboldu. Bu yüzden *olgusallıktan-kopmuş** bir evrende yaşıyoruz. Nihayetinde, olgusal hakikatlerle birlikte, eylemlerimizin çerçevesini oluşturan *ortak dünya* da ortadan kalkar.

Nietzsche'nin hakikat eleştirisi, radikalliğine rağmen hakikatin yıkımını [*Destruktion*] amaçlamaz, çünkü hakikatin kendisini inkâr etmez. Sadece onun ahlaki kökenini ortaya çıkarır.

* Alm. *defaktizifieren*. (y.h.n.)

Hakikat *yapısöküme uğratılır*,* yani soykütüksel olarak *yeniden yapılandırılır*.** Nietzsche'ye göre hakikat, insanların birarada yaşama imkanını kolaylaştırmaya hizmet eden toplumsal bir yapıdır. Birarada yaşama varoluşsal bir temel sağlar:

> "*Hakikat dürtüsü*, gerçek dünya ile yalanlar dünyasının ne kadar karşıt olduğuna ve uzlaşımsal-hakikat koşulsuzca bağlayıcı değilse, tüm insan varoluşunun nasıl da belirsiz hâle geldiğine dair keskin bir gözlemle başlar: Eğer insani bir toplum*** var olacaksa, katı bir uzlaşımın zorunluluğu hakkında ahlaki bir kanaattir bu. *Savaş hâli* sona erecekse, işe hakikatin tespit edilmesiyle, şeylerin geçerli ve bağlayıcı bir *imlem*iyle [*Bezeichnung*] başlamak gerekir. Yalancı, gerçek olmayanı gerçekmiş gibi göstermek için kelimelerden istifade eder, yani sağlam temeli kötüye kullanır."[49]

Hakikat, farklı geçerlilik taleplerinin bir *bellum omnium contra omnes*'e [herkesin herkese karşı savaşına], *toplumun topyekûn bölünmesi*ne yol açmasını engeller. Toplumu bir arada tutan zorunlu bir uzlaşımdır.

Nietzsche'nin toplum eleştirisi bugün muhtemelen daha radikal olurdu. Şu sıra bize *hakikat dürtüsü*nü, *hakikat istenci*ni nasıl tamamen kaybettiğimizi belgelerdi. Hakikat dürtüsü, ancak bozulmamış bir toplumda gelişebilir. Hakikat dürtüsünün kaybolması ve toplumun dağılması birbirine bağlıdır. Hakikat krizi, toplum gruplara ya da kabilelere ayrıldığında, aralarında hiçbir anlaşma kalmadığında, *şeylerin imleminin bağlayıcılığı* daha fazla mümkün olmadığında kendini yayar. Hakikat krizinde ortak dünya, hatta ortak dil bile kaybolur. Hakikat, toplumsal bir düzenleyici, topluma dair düzenleyici bir ideadır.

Yeni nihilizm enformasyon toplumunun bir semptomudur. Hakikat, toplumu bir arada tutan merkezcil bir kuvvet barın-

---

* Alm. de-*konstruiert*. (y.h.n.)

** Alm. *rekonstruiert*. (y.h.n.)

*** Alm. *eine menschliche Gesellschaft*. (y.h.n.)

dırır içinde. Enformasyonun özünde var olan merkezkaç kuvveti ise toplumsal birlik üzerinde yıkıcı bir etkiye sahiptir. Yeni nihilizm, *demokrasinin krizi*ne yol açan aynı yıkıcı süreç içinde, *söylem çözülüp enformasyona dönüştüğünde ortaya çıkar.*

Yeni nihilizm, yalanın hakikat/doğru diye sunulması ya da hakikatin yalan olarak karalanması anlamına gelmez. Aksine burada, hakikat ile yalan arasındaki ayrımın altı oyulur. Paradoksal olarak, bilinçli yalan söyleyenler ve hakikate karşı çıkanlar hakikati tanırlar. Yalan ancak hakikat ve yalan arasındaki ayrım işler hâlde/bozulmamış olduğunda mümkündür. Yalan söyleyen, hakikatle ilişkisini kaybetmez. Gerçekliğe olan inancı sarsılmaz. Yalancı bir nihilist değildir. Hakikatin kendisini sorgulamaz. Ne kadar kararlı yalan söylerse, hakikat o kadar doğrulanır.

Sahte haberler ise yalan değildir. Bizzat olgulara saldırırlar. Gerçekliği olgusallıktan-çıkarırlar. Donald Trump, işine gelen her şeyi sınırsızca iddia ediyorsa da bilinçli olarak doğruları eğip büken klasik bir yalancı değildir. Daha ziyade, olgusal hakikate karşı kayıtsızdır. Olgulara [*Tatsache*] ve gerçekliğe karşı kör olanlar, hakikat için, yalancıdan çok daha büyük bir tehlike oluştururlar.

Amerikalı filozof Harry Frankfurt, bugün Trump'ı bir "palavracı" (*bullshitter*) olarak tarif etmektedir. Palavracı hakikati inkâr etmez. Daha ziyade, hakikate karşı tamamıyla kayıtsızdır. Ancak Frankfurt'un bugün neden bu kadar çok palavra atıldığına dair açıklaması yetersizdir:

> "Koşullar insanları anlamadıkları şeyler hakkında konuşmaya zorladığında *palavra* kaçınılmazdır. Bu nedenle bir kişi, olgularla ilgili bilgi düzeyini aşan bir konu hakkında konuşma fırsatı bulduğunda veya buna mecbur kaldığında, *palavra* üretimi teşvik edilmiş olur. (...) Bir demokraside yurttaşın akla gelebilecek her konuda ya da en azından kamu işleri açısından önemli olan bütün meseleler hakkında

görüş sahibi olması gerektiğine dair yaygın kanaat de aynı yönde işler."[50]

Eğer palavra, olguları kavrama yetersizliğinden kaynaklansaydı, Trump bir palavracı olmazdı. Görünüşe göre Harry Frankfurt bugün yaşanan hakikat krizini kavrayamamıştır. Bu kriz, bilgi ve olgular arasındaki kopukluğa ya da gerçekliği kavrama eksikliğine dayandırılamaz. Hakikat krizi, gerçeklere/olgulara duyulan inancın kendisini sarsar. Görüşler, keskin şekilde birbirinden ayrılabilir. Ancak, "olgusal gerçekliğe saygılı oldukları müddetçe"[51] meşrudurlar. Öte yandan, düşünce/ifade özgürlüğü, eğer olaylar ve olgusal hakikatlerle ilişkisini kaybederse yozlaşarak bir maskaralığa dönüşür.

Hakikat erozyonu, Trump'ın sahte haber siyasetinden çok daha önce başlamıştır. 2005'te *New York Times*, *hisse/isteğe dayalı doğruluk* (*truthiness*)* neolojizmini zamanın ruhunu yakalayan kelimelerden biri olarak seçti. *Truthiness*, hakikat krizini yansıtmaktadır. Bununla kastedilen, herhangi bir nesnellikten, herhangi bir olgusal sağlamlıktan yoksun, hissedilen hakikattir. Öznel keyfilik,** hakikati yürürlükten kaldırır. Gerçeklik karşısında nihilist bir tutumu ifade eder. Dijitalleşmenin patolojik bir fenomenidir. Ayrıca kitap kültürüne ait değildir. Dijitallik, bilhassa da olgusal erozyona neden olur. *Truthiness* kelimesini ilk kez kullanan televizyon sunucusu Stephen Colbert, bir keresinde şöyle demiştir: "Kitaplara güvenmiyorum. Hepsi olgulardan ibaret, yürek yok." Buna göre Trump, aklı çok az kullanan *yürekli bir başkan*dır. Yürek, demokrasinin bir organı değildir. Heyecanların [*Emotionen*] ve duygulanımların [*Affekte*] siyasi söyleme hâkim olduğu her yerde, demokrasinin kendisi tehlike altındadır.

---

* *Truthiness*: Bir düşüncenin, inancın olgular ve destekleyici kanıtlar sebebiyle değil, sırf öyle hissedildiği ya da istendiği için doğru gelmesi. Bu anlamıyla ilk kez 2005 yılında Amerikalı siyasi hicivci, komedyen, yazar Stephen Colbert tarafından kullanıldı ve popüler hâle getirildi. (ç.n.)

** Alm. *Die subjektive Willkür*. (y.h.n.)

Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*'nda Hitler hakkında şunları yazar:

> "Hitler milyonlarcasını yaydığı kitabında, yalanların ancak muazzam olmaları durumunda başarılı olabileceğini söyler; yani bir yalan, sağlam kalan olgusal bir bağlamda (ki bu durumda bu bağlam önünde sonunda hep yalanları gün ışığına çıkaracaktır) tek tek olguları inkâr etmekle uğraşmamalı, tek tek yalanların tahrif ettiği olguların tutarlı bir bağlam oluşturacağı ve gerçek dünyanın yerine kurgusal bir dünya koyacağı şekilde bütün olgusal yapının yerini almalıdır."[52]

Arendt'e göre, Hitler sıradan bir yalancı değildir. *O, büyüklükleri* ve *bütünlükleriyle* yeni bir gerçeklik üretebilecek yalanlar söylemeye yeteneklidir. Yeni bir gerçeklik icat eden kimse, alışılmış anlamda yalan söylemez.

Ancak ideoloji ve hakikat arasındaki ilişki, Arendt'in düşündüğünden çok daha karmaşıktır. İdeoloji, hakikat libasını giyer. Dolayısıyla Hitler de kararlı bir şekilde hakikatten yana tavır alır. Hakikati bir otorite olarak görmeye devam eder. Hitler, ırkçı ideolojisini tam da hakikat adına yaymıştır. Propagandasını her zaman hakikatin ışığında sunmuştur. "O kadar apaçık hakikatler var ki," diye yazar Hitler, "tam da bu nedenle sıradan dünya tarafından görülmezler ya da en azından idrak edilemezler." Görülmeyen ve herkesin bilmesi gereken bir şey ansızın biri tarafından keşfedildiğinde şaşkınlık yaratır. Hakikat, Hitler'in *Kavgam* isimli eserinde çok sık kullandığı kavramlardan biridir. Burada, "daha yüce bir hakikatin koruyucusu"[53] ya da "ebedi kök hakikat"ten[54] bahsedilir. "Yalan ve iftira savunucuları"yla[55] arasına mesafe koyar ve kendisini hakikatin muştucusu olarak takdim eder. Özellikle Yahudiler, Hitler tarafından "büyük yalan ustaları" olarak karalanır. Hitler onları topyekûn yalancılıkla suçlar. Ona göre, Yahudilerin bütün var oluşları "tek bir büyük yalan"[56] üzerine kuruludur.

Orwell'in totaliter gözetleme devletinde de hakikat, bir otorite olarak varlığını sürdürür. Bu devlet, kendisini hakikatmiş gibi sunan muazzam bir yalan üzerine kuruludur. Eserin başkahramanı Winston Smith şöyle der: "Ve eğer herkes partinin dayattığı yalanı kabul ederse -bütün haberler aynı hikâyeyi anlatırsa- o zaman yalan tarihe geçer ve hakikat olur."[57] Gerçi parti yalan söyler, ancak yalanın büyüklüğü onu hakikate dönüştürür. Parti hakikatin otoritesini kullanmaya devam eder. "Gerçek Bakanlığı", Orwell'in distopyasında merkezî bir rol oynar. Bu bakanlık, üç yüz metre yüksekliğinde, piramit biçiminde koskocaman parlak beyaz bir beton binadadır. Bina, şehir manzarasına hâkimdir. Üç bin odası vardır. Gerçek Bakanlığı, haberleşme, eğlence, eğitim ve sanatla ilgilenir. Halka gazete, film, müzik, tiyatro ve kitap sağlar. Neredeyse yalnızca polisiye hikâyelere, spora, sansasyonel ucuz romanlara ve duygusal şarkılara yer veren düşük kalitede gazeteler yayımlar. Bu şekilde, halkın bağımsız düşünmesi önlenmeye çalışılmaktadır. Hatta Gerçek Bakanlığı'nın seri hâlde pornografi üreten bir departmanı bile vardır. Porno, bir tahakküm aracı olarak kullanılır. Porno ya da oyun bağımlısı olan biri iktidara isyan edemez.

Gerçek Bakanlığı'nın temel işlevi, olgusal hakikatleri ortadan kaldırmaktır. Olgulara dayanan gerçekler hükümsüz kılınır. Geçmiş, sürekli şimdiki zamanla aynı çizgiye getirilerek silinir. Arşivdeki tüm belgeler sürekli gözden geçirilir ve güncel parti çizgisine uyarlanır. Dolayısıyla mevcut tüm kayıtlar partinin haklı olduğunu kanıtlar. Gerçek Bakanlığı, bütüncül yalanı tamamlanmış bir biçimde icra eder/uygular. Basitçe tek tük *sahte haberler* yaymaz. Daha ziyade, kurgusal bir gerçeklik ne pahasına olursa olsun korunur/ayakta tutulur. Olgular, partinin gerçekliği temellendiren anlatısına uygun hâle gelene kadar bükülür ve yalan devam ettirilir.

Winston, Gerçek Bakanlığı'nda tahrifatla görevlendirilmiştir. Partinin aleyhine olan geçmişteki olguların yerine uydurma

olguları koyar. Bir gazete makalesini yeniden yazarken Ogilvy adlı hayali bir kişiyi uydurmasının ardından, kendi kendine şöyle der: "Şimdiki zamanda hiç var olmayan yoldaş Ogilvy, artık geçmişte var ve bir gün bu tahrifat unutulduğunda, Şarlman ya da Jül Sezar kadar otantik ve kanıtlanabilir bir varlığa kavuşacak."[58]

Evrensel sahtekârlık, bütüncül yalan, bizzat dile de girer. Yeni bir dil, bütüncül yalanı sağlamlaştıran "yeni-konuş" uydurulur. Farklı düşünmeyi önlemek için kelime dağarcığı son derece azaltılır, dilin nüansları yok edilir. İnsanlar, partinin fikirlerinden farklı bir gerçekliği ve dünyayı kavrama becerilerinden yoksun bırakılır. Bu bütüncül yalan dili büker ve onu yalana dönüştürür. Açık kavramsal ayrımlar imkânsız hâle gelir. Partinin üç sloganı şöyledir: "Savaş barıştır. Özgürlük köleliktir. Cehalet güçtür."[59]

Trump'ın sahte haberleri, yeni bir gerçeklik yaratan muazzam yalanlardan çok uzaktır. Trump, hakikat kelimesini neredeyse hiç ağzına almaz. Hakikat adına yalan söylemez. Alternatif olguları bir anlatıda, ideolojik bir anlatıda yoğunlaştırmaz. Bunlar, anlatının sürekliliğinden ve tutarlılığından yoksundurlar. Trump'ın sahte haber siyaseti, ancak *ideolojiden arındırılmış bir enformasyon rejimi*nde mümkündür.

Hannah Arendt, olgusal hakikatlerin kırılganlıklarına rağmen "dikbaşlı" olduğuna, "tuhaf bir kararlılığa" sahip olduklarına, insan yapımı ürünlerin aksine, "tüm insani eylemlerin sonuçlarının ayırt edici özelliği olan aynı tersine çevrilemezliği gösterdiklerine inanıyordu."[60] Olguların kalıcılığı ve sağlamlığı artık geçmişte kaldı.

Dijital düzen, üretilebilirliği totalleştirerek, genel olarak *olgusal olanın sağlamlığı*nı, hatta *varlığın sağlamlığı*nı yok eder. Total üretilebilirlikte geri alınamayacak hiçbir şey yoktur. Dijitalleştirilmiş, yani enformasyona dönüştürülmüş dünya, dikbaşlı ve dayanıklı olmaktan fersah fersah uzaktır.

İstenildiği gibi biçimlendirilebilir ve manipüle edilebilir. *Dijitallik, olgusallıkla taban tabana zıttır*. Dijitalleşme, olgusallık bilincini, hatta gerçeklik bilincini zayıflatır. Total üretilebilirlik aynı zamanda dijital fotoğrafçılığın temelidir. Analog fotoğrafçılık, bakana *orada olanın/verilenin varlığını* tasdik eder. "Öyleydi"nin/"bu vardı"nın [*Es-ist-so-gewesen*][61] olgusallığını belgeler. Bize, *gerçekten orada olanı* gösterir. *Fotoğrafçılığın* gerçeği, öyleydi'dir ya da şu/bu vardı'dır. Dijital fotoğrafçılık, *hakikat olarak olgusallığı* yok eder. Gerçekliği bir referans olarak ortadan kaldırarak *var olmayan* yeni bir gerçeklik *üretir*.

Enformasyon tek başına dünyayı açıklamaz. Hatta, kritik bir noktadan sonra dünyayı karartır. Enformasyona ilke olarak şüpheyle yaklaşırız: *Farklı* bir şekilde olabilir de ondan. Her enformasyona temel bir güvensizlik eşlik eder. Farklı enformasyonlarla ne kadar çok karşı karşıya kalırsak, güvensizlik o kadar artar. Enformasyon toplumunda temel güveni kaybederiz. Bu bir *güvensizlik toplumu*dur.

Enformasyon toplumu olumsallık deneyimini pekiştirir. Enformasyon, *varlığın sağlamlığı*ndan yoksundur. "Onun kozmolojisi, varlığın değil, bilakis olumsallığın kozmolojisidir."[62] Enformasyon, iki yüzü olan bir kavramdır. Janus başlıdır. Bir zamanların kutsalı gibi, "bir kutsayıcı, bir de ürkütücü tarafı" vardır. "Güvenliği ve güvensizliği [kesinliği ve belirsizliği] yeniden ürettiği" için "paradoksal iletişime" yol açar. Enformasyon, *temel bir yapısal ambivalans* yaratır. Bu bağlamda Luhmann şu gözlemde bulunur: "Temel ambivalans örüntüsü andan ana yeni biçimler alır, ancak belirsizlik baki kalır. 'Enformasyon toplumu'ndan bahsedildiğinde kastedilen belki de budur?"[63]

Enformasyon, *toplamalı/eklemeli ve birikimli*dir. Buna karşın hakikat *anlatısal ve inhisari*dir.* Enformasyon yığını ya da en-

* Alm. *exklusiv*. Bu kelime çok anlamlıdır: özel, müstesna, münhasır vs. Bu bağlamda, mantık terimi olarak kullanılan "dışarma" da akılda tutulmalı. (y.h.n.)

formasyon çöplüğü söz konusudur. Öte yandan hakikat yığın oluşturmaz. *Yaygın değildir, yığılmaz.* Birçok yönden enformasyona taban tabana karşıttır. Olumsallığı ve ambivalansı ortadan kaldırır. Bir anlatı biçimine yükseltildiğinde anlam ve oryantasyon sağlar. Buna karşın enformasyon toplumu anlamca boştur. Sadece *boşluk şeffaftır*. Günümüzde ziyadesiyle *bilgilendirilmiş* [*informiert*] olsak da oryantasyonu kaybetmiş durumdayız. Enformasyon oryantasyon gücünden yoksundur. Bizzat en gayretli olgu teyidi bile hakikat üretemez, zira hakikat bir enformasyonun doğruluğundan veya hatasızlığından daha fazlasıdır. Nihayetinde hakikat, İncil'de ifade edildiği gibi bir *vaat*tir: "Ben yol, hakikat ve yaşamım."[64]

Habermas'ın dile getirdiği anlamda söylemsel hakikatin bile teleolojik bir boyutu vardır. "Söylenen(ler) üzerinde makul bir uzlaşmaya varma vaadi"dir bu.[65] "Argümantasyon seyri"[66] olarak söylem, iddiaların içerdiği hakikate karar verir. Hakikat fikri, geçerlilik iddiasının söylemsel karşılığı olup olmadığına göre ölçülür. Başka bir ifadeyle, iddialar olası karşı argümanlara direnebilmeli ve söylemdeki tüm potansiyel katılımcıların onayını almalıdır. Anlayış ve fikir birliği olarak söylemsel hakikat, toplumsal birliği sağlar. Olumsallığı ve ambivalansı ortadan kaldırarak toplumu istikrara kavuşturur.

Hakikat krizi daima bir toplum krizidir. Hakikat olmadan, toplum *içsel olarak* çözülür. Sonrasında ise yalnızca dışsal, araçsal, ekonomik ilişkilerle bir arada tutulur. Örneğin bugün her yerde yaygınlık kazanan karşılıklı değerlendirme uygulaması, insan ilişkilerini topyekûn ticarileştirmeye tabi tutarak yok etmektedir. Günümüzde tüm insani değerler ekonomik hâle getirilmekte ve ticarileştirilmektedir. Böylece toplum ve kültürün kendisi meta biçimini alır. Meta, hakikatinin yerini alır.

Tek başına enformasyon ya da veri dünyayı *aydınlatmaz.* Onların özü şeffaflıktır. *Aydınlık* ve *karanlık* enformasyonun özellikleri değildir. Bunlar, tıpkı *iyi* ve *kötü* ya da *hakikat* ve

yalan gibi *anlatı* alanında ortaya çıkarlar. Asıl manada hakikat, anlatısal bir karaktere sahiptir. Bu nedenle, anlatısızlaştırılmış enformasyon toplumunda önemini radikal biçimde kaybeder.

Postmodernizmin habercisi olan büyük anlatıların sonu, enformasyon toplumunda zirvesine ulaşır. *Hikâyeler/anlatılar çözülüp enformasyon hâlini alır*. Enformasyon, anlatının karşıt-figürüdür. *Big* Data, *Büyük* Anlatı'nın taban tabana karşıtıdır. Big Data hiçbir şey *anlatmaz*. Dijital, Fransızca *sayısal* [*numérique*] anlamına gelir. Sayısal ve anlatısal ile sayılabilir ve anlatılabilir olan tamamen farklı iki düzene aittir.

Komplo teorileri özellikle kriz durumlarında gelişir. Bugün sadece ekonomik kriz ya da pandemi krizi içinde bulunmuyoruz, aynı zamanda bir *anlatı krizi* içindeyiz de. Anlatılar anlam ve kimlik yaratır. Dolayısıyla anlatı krizi anlamsızlığa, kimlik krizine ve oryantasyon bozukluğuna yol açar. *Mikro anlatılar* olarak komplo teorileri bu noktada çözüm sunar. *Kimlik ve anlam kaynakları* olarak ele alınırlar. İşte bu yüzden, kimlik ihtiyacının özellikle öne çıktığı sağ cenahta daha fazla yayılırlar.

Komplo teorileri, kurgusallıklarına rağmen gerçeklik algısının temelini oluşturan anlatılar oldukları için, olguların sınaması karşısında dirençlidirler. Yani olgusal anlatılardır. Bu anlatılarda kurgusallık, olgusallığa dönüşür. Belirleyici olan olgusallık, hakikatin olgusallığı değil, aksine teoriyi inanılır kılan anlatısal tutarlılıktır. Anlatı olarak komplo teorisi kapsamında olumsallık ortadan kalkar. Komplo teorileri olumsallığı ve karmaşıklığı azaltarak *anlatırlar* ki bu [azaltma] özellikle kriz durumlarında çok zararlıdır. Pandemi krizinde "vaka sayısı" veya "bulaş oranı" gibi saf sayılar hiçbir şeyi açıklamadıkları için temel güvensizliği artırır. Sadece *sayı saymak* [*Zählen*], *hikâyelemeye/anlatmaya* [*Erzählungen*] yönelik ihtiyacı uyandırır. Bu yüzden, pandemi krizleri komplo teorilerinin beslendiği mümbit bir topraktır. Komplo teorileri,

bütüncül anlatıları ya da bütüncül yalanlarıyla, sıkıntılı güvensizliği ve belirsizliği bir çırpıda ortadan kaldırırlar.

Demokrasi yeni nihilizmle bağdaşmaz. Doğruyu söylemeyi [hakikati konuşmayı] gerektirir. Yalnızca enfokrasi, hakikat olmaksızın idare edebilir. Foucault, sanki hakikat istencimizi yitirdiğimiz, yaklaşmakta olan hakikat krizini sezmiş gibi, ölümünden kısa bir süre önce verdiği son dersi *hakikat cesaret*ine (*parrhesia*) hasretmiştir. Foucault, "hakiki demokrasi"nin (Yunan tarihyazarı Polybios'a referansla) iki ilke tarafından yönlendirildiğini söyler: *isegoria* ve *parrhesia*. *Isegoria*, her yurttaşa kendini özgürce ifade etme hakkını ifade eder. *Parrhesia*, yani doğruyu söyleme, *isegoria*yı şart koşar, ancak anayasal konuşma hakkının ötesine geçer. Belirli bireylerin "düşündüklerini, doğru olduğunu düşündüklerini, hakikaten doğru olduğunu düşündüklerini söylemelerini"[67] mümkün kılar. Bu nedenle *parrhesia*, siyasi eylemde bulunan insanları doğruyu söylemeye, "rasyonel ve doğru söylemi" kullanarak toplumla ilgilenmeye mecbur eder.[68] İçerdiği tüm risklere rağmen cesurca konuşan herkes *parrhesia*yı icra ediyor demektir. *Parrhesia* topluluğu/ortaklığı kurar. Demokrasi için özseldir. Doğruyu söylemek, hakikaten siyasal bir eylemdir. *Parrhesia* icra edildiği sürece demokrasi ayaktadır:

> "Öncelikle, *parrhesia*nın (...) demokrasiyle derin bir bağı olduğuna inanıyorum. Demokrasi ile *parrhesia* arasında bir tür döngüsel ilişki olduğu söylenebilir. (...) Demokrasinin mümkün olması için *parrhesia*nın olması gerekir. Ancak tersine, *parrhesia* (...) demokrasinin karakteristik özelliklerinden biridir. Demokrasinin temel boyutlarından biridir."[69]

Hakikat olarak *parrhesia*, "cesur *parrhesia*", en âlâ siyasal eylemdir. Yani hakiki demokraside kahramanca bir şey söz konusudur. Demokrasinin tüm risklere rağmen doğruyu söyleme cesareti gösteren insanlara ihtiyacı vardır. İfade

özgürlüğü diye adlandırılan şey ise sadece *isegoria*ya ilişkindir. Gerçek demokrasi ancak *hakikat özgürlüğü* ile ortaya çıkar. Bu özgürlük olmadığında, demokrasi enfokrasiye yaklaşır.

Siyaset, aynı zamanda bir iktidar oyunudur. *Dynasteia* sözcüğü, gücün kullanılmasını, iktidarın icrasını, yani "bir demokraside iktidarın fiilen icra edildiği oyun"u ifade eder.[70] Ancak, bir demokraside *dynasteia* kör değildir. Bu, kendi başına bir amaç değildir. İktidar oyunu *parrhesia* sınırları içinde gerçekleşmelidir. *Parrhesia* onu sınırlar ve kısıtlar. İktidar oyunu sırf kendi için oynanıyorsa demokrasi tehlike altındadır. Örneğin Donald Trump, *parrhesia*ya tüm referanslarını yitirmiş siyasal iktidarın somut örneğidir. Bir oportünist olarak, yalnızca iktidarı ele geçirmeye odaklanır. Sahte haberler iktidara ulaşma aracı olarak kullanılır.

Günümüzde *parrhesia* yozlaşıp, herkesin canının istediğini veya kendisine fayda sağlayan her şeyi söyleme özgürlüğüne dönüşmüştür. Hakikatle uzaktan yakından alakası olmayan sınırsız iddialarda bulunulur. Platon'un demokrasi eleştirisi tam da bu *parrhesia* biçimini hedef alır. Platon'a göre demokrasi, nihayetinde "özgürlük ve doğru sözlülükle (*eleutheria* ve *parrhesia*) dolup taşan bir devlet", "çok renkli alacalı bir devlet", "herkesin kendi fikrini ifade ettiği, kendi kararlarını izlediği, kendi kararlarını uyguladığı ve istediği gibi davrandığı, birliğin olmadığı bir devlet" üretir.[71] Demokrasi bugün bu durumdadır. Herkes ne istiyorsa iddia eder. Bu yüzden toplumun birliği doğrudan tehlike altındadır.

Platon, görüşlerin keyfiliği olarak *parrhesia*nın karşısına, iyi ve cesur *parrhesia*yı yerleştirir. *Parrhesiastes* [*parrhesia*yı icra eden kişi], halkı pohpohlamaya çalışan popülistlerden ve siyasetçilerden farklıdır. Doğruyu söylemenin tehlikeleri yok değildir. Özellikle Sokrates, cesur *parrhesia*nın örneğidir. Sözleri bütünüyle *hakikat kaygısı*na dayanır. Doğruyu söylemek,

onun ölünceye kadar vazgeçmediği bir ödevdir.* Bu ödev, onun filozof olarak varoluşuyla örtüşür. Ölme riskini bile göze alır. Foucault, Sokrates'in bir *parrhesiastes* olarak oynadığı rolü güçlü biçimde vurgular: "Burada, bir demokraside adalet ve yasa adına doğruyu söylemek isteğiyle hayatını riske attığını kanıtlayan bir örneğimiz bulunmaktadır. (...) *Parrhesia*nın tehlikeli olduğu doğrudur, ancak Sokrates'in bu *parrhesia*nın risklerini göğüsleme cesareti gösterdiği de doğrudur."[72]

Bugün felsefe, doğruyu söylemeye ve *hakikat kaygısı*na veda etmektedir. Foucault, felsefeyi "bir tür radikal gazetecilik"[73] olarak tanımladığında ve kendisini bir "gazeteci" olarak gördüğünde, felsefeyi ve kendisini doğruyu söylemekle mükellef kılar. *Felsefe doğruyu/hakikati söylemektir.* Foucault'ya göre filozoflar, "bugün" ile bıkmadan usanmadan uğraşmalıdır. *Bugün* olup bitenlerle ilişkili olarak *parrhesia*yı icra ederler. Hegel, felsefenin görevinin kendi zamanını düşüncede kavramak olduğunu söylerken, aynı zamanda kendisini de bir gazeteci olarak görmektedir. Hakikat kaygısı olarak bugün kaygısı, nihayetinde gelecek için de geçerlidir: "Geleceği yapanın biz [filozoflar] olduğunu düşünüyorum. Gelecek, olanlara tepki verme yolumuzdur; bir hareketi, bir şüpheyi, hakikate dönüştürme yolumuzdur."[74] Günümüz felsefesinin hakikatle hiçbir ilişkisi yoktur. Bugüne sırt çevirir. Bu nedenle *geleceği de yoktur.*

Platon, *hakikat rejimi*ni somutlaştırır. Mağara alegorisinde esirlerden biri mağaradan çıkarılır. Özgür kalınca, dışarıda *hakikatin ışığı*nı görür ve tutsakları gerçekliğe ikna etmek için mağaraya döner. Bir *parrhesiastes*, bir filozof rolünü benimser. Ancak tutsaklar ona inanmaz ve onu öldürmeye çalışırlar. Mağara alegorisi şu sözlerle sona erer: "Bu adam onları çözmeye, yukarıya götürmeye kalkışınca, ellerinden gelse, öldürmezler mi onu? Hiç şaşmaz, öldürürler."[75]

* Alm. *Auftrag.* (y.h.n.)

Bizler bugün özgür olduğumuzu düşündüğümüz *dijital bir mağara*da esiriz. Dijital ekrana bağlanmışız. Platon'un mağarasındaki esirler, mitik-anlatının görüntüleriyle kendilerinden geçmiştir. Dijital mağara ise *bizi enformasyonda tutsak eder. Hakikatin ışığı* tamamen sönmüştür. Enformasyon mağarasının *dışarısı* yoktur. Yüksek sesle uğuldayan enformasyonun gürültüsü, *varlığın ana hatları*nı [*Umrisse*] bulanıklaştırır. *Hakikat uğuldamaz.*

Hakikatin enformasyondan çok farklı bir zamansallığı vardır. Enformasyon çok kısa bir güncellik aralığına* sahipken, hakikatin alametifarikası *süreklilik*tir [*Dauer*]. Böylelikle yaşama istikrar kazandırır. Hannah Arendt, açıkça hakikatin varoluşsal anlamını vurgular. Hakikat, bize bir *dayanak* [*Halt*] sağlar. Bu, "üzerinde durduğumuz zemin ve üzerimizde uzanan gökyüzüdür."[76] Yeryüzü ve gökyüzü, bugün yerini dijital düzenin aldığı toprağın düzenine** aittir. Hannah Arendt henüz toprağın düzeni içinde ikamet ediyordu. Arendt'e göre hakikat, *varlığın sağlamlığına* [*festigkeit*] sahiptir. Dijital düzende ise yerini *enformasyonun uçuculuğu*na bırakır. Anlaşılan bugün enformasyonla yetinmek zorunda kalacağız. *Hakikat çağı* sona ermiş gibi görünüyor. Enformasyon rejimi, hakikat rejiminin yerini alıyor.

Bütüncül yalan üzerine kurulu totaliter devlette doğruyu söylemek devrimci bir eylemdir. *Doğruyu söyleme cesareti*, *parrhesiastes*in alametifarikasıdır. Enformasyon toplumunun post-olgusal dünyasında ise hakikat tutkusu*** tamamen boşa düşer. Enformasyon uğultusunda kaybolup gider. Hakikat, dijital rüzgârın savurduğu enformasyon tozuna dönüşür. Hakikat, kısa bir epizot olmuştur.

---

* Alm. *Aktualitätsspanne.* (y.h.n.)

** Alm. *Terranen Ordnung.* (y.h.n.)

*** Alm. *Pathos der Wahrheit.* (y.h.n.)

SÖZLÜKÇE

Abgrenzung; *delimitation*: Sınırlama.
Abschnottung; *isolation*: Bölmelere ayırma.
Beeinflussbar; *manipulable*: Etkilenmeye açık.
Disziplinarmacht; *disciplinary power*: Disipline dayalı iktidar.
Entwurf; *project*: Tasarı.
Faktizität; *facticity*: Olgusallık.
Glanz; *glamour*: Parlaklık.
Glauben und Bekenntnis; *belief and confession*: İnanç ve itiraf/kabul.
Herrschaft; *domination*: Tahakküm.
Herstellbarkeit; *producibility*: Üretilebilirlik.
Inszenierung; *performance*: Sahnelem.
Konsumvieh; *consumer cattle*: Tüketim hayvanı.
Macht; *power*: Güç/iktidar.
Öffentlichkeit: Kamu, kamusal olan, kamuoyu.
Postfaktisch; *post-factual*: Olgu sonrası.
Schauspiel; *spectacle*: Gösteri.
Seele: Ruh.
Sichtbarkeit: Görünürlük.
Sichtbarmachung, *politics of visibiliy*: Görselleştirme politikası.

Souveränität; *sovereignty*: Egemenlik.

Souveränitätsregime; *sovereign regime*: Egemen rejim.

Tatsachenwahrheit; *factual truth*: Olgusal hakikat.

Triebhaft-Unbewußten: Güdüsel bilinçdışı.

Trieb zur Wahrheit; *drive for truth*: Hakikat dürtüsü.

Unterwerfungs: Teslimiyet.

Unterworfenen: Tabi kılınan.

Überwachung; *surveillance*: Gözetim.

Verbindliche Bezeichnung der Dinge; *binding signification of things*: Eşyaya dair bağlayıcı tanım.

Vereinzelt; *isolate*: Yalnızlaştırmak, tecrit etmek, rabıtasızlaştırmak.

Verständigung; *reaching understanding*: Anlaşmaya varmak, anlayışa ulaşma, iletişim.

Wahre: Hakiki.

Wahrheit; *truth*: Hakikat, doğru.

Willen zur Wahrheit; *will to truth*: Hakikat istenci.

Wirklichkeit; *reality*: Gerçeklik, edimsellik, aktüellik.

Zwängen; *compulsion*: Zorlama.

NOTLAR

1 Michel Foucault, *Überwachen und Strafen. Die Geburt des Gefängnisses*, Frankfurt/M 1977, s. 173. [Türkçe baskı: *Hapishanenin Doğuşu*, çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, s. 168.]

2 *A.g.e.*, s. 174 [s. 168].

3 *A.g.e.*, s. 304 [s. 298].

4 Michel Foucault, "Die Geburt der Sozialmedizin". *Schriften in vier Bänden*, Bd. 3 içinde, Frankfurt/M 2003, s. 272–297, burada: s. 275.

5 Foucault, *Überwachen und Strafen*, s. 279 [s. 273].

6 *A.g.e.*, s. 241.

7 *A.g.e.*, s. 258.

8 Vilém Flusser, *Dinge und Undinge. Phänomenologische Skizzen*, Münih 1993, s. 87.

9 Hannah Arendt, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, Münih 2006, s. 964.

10 Marshall McLuhan, *Wohin steuert die Welt? Massenmedien und Gesellschaftsstruktur*, Viyana vb. 1978, s. 174.

11 Walter Benjamin, *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit*, Frankfurt/M 1963, s. 36. [Türkçe baskı: "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilebildiği Çağda Sanat Yapıtı", *Pasajlar* içinde, çev., Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, 1995 (2. bs.), s. 65.]

12 Christian Linder, *Der Bahnhof von Finnentrop. Eine Reise ins Carl Schmitt Land*, Berlin 2008, s. 423.

13 Jürgen Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Frankfurt/M 1990, s. 13. [Türkçe

baskı: *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, çev., Tanıl Bora-Mithat Sancar, İletişim Yayınları, 1997, s.16.]

14 Neil Postman, *Wir amüsieren uns zu Tode. Urteilsbildung im Zeitalter der Unterhaltungsindustrie*, Frankfurt/M 1988, s. 68. [Orijinal baskı: *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*, Londra: Penguin, 2006 (1985), s. 51; Türkçe baskı: *Televizyon: Öldüren Eğlence. Gösteri Çağında Kamusal Söylem*, çev., Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 1994, s. 64.]

15 Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, s. 261 [s. 294-295].

16 Postman, *Wir amüsieren uns zu Tode*, s. 2.

17 Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, s. 260 [s. 294].

18 Postman, *Wir amüsieren uns zu Tode*, s. 138 [s. 126].

19 *A.g.e.*, s.139 [s. 127].

20 *A.g.e.*, s. 8 [s. 8].

21 Şubat 2020'nin ortalarında, WHO [Dünya Sağlık Örgütü] Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus şunları söyledi: "Biz sadece bir pandemi ile savaşmıyoruz; bir bilgi salgınıyla savaşıyoruz."

22 Niklas Luhmann, Entscheidungen in der "Informationsgesellschaft" www.fen.ch/texte/gast_luhmann_informationsgesellschaft.htm (erişim 13 Haziran 2021).

23 Robert Feustel, *Am Anfang war die Information. Digitalisierung als Religion*, Berlin 2018, s. 150.

24 Luhmann, Entscheidungen in der "Informationsgesellschaft".

25 Pierre Lévy, *Die kollektive Intelligenz. Für eine Anthropologie des Cyberspace*, Köln 1998, s. 91.

26 Hannah Arendt, "Wahrheit und Politik". *Zwischen Vergangenheit und Zukunft. Übungen im politischen Denken I* içinde, Münih 2000, s. 327-370, burada: s. 342. [Orijinal baskı: "Truth and Politics", in *Between Past and Future: Eight Exercise in Political Thought*, New York: Viking Press, 227-264; burada: s. 241. Türkçe baskı: *Geçmişle Gelecek Arasında*, çev., Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 2012 (4. bs.), s. 290.

27 *A.g.e.*

28 *A.g.e.*, s. 343.

29 Jürgen Habermas, *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt/M 1984, s. 588, B. Han tarafından vurgulanmıştır.

30 Eli Pariser, *Filter Bubble, Wie wir im Internet entmündigt werden*, Münih 2012, s. 17.

31 *A.g.e.*, s. 156.

32 Jürgen Habermas, *Der philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen*, Frankfurt/M 1985, s. 348.

33 Bkz. Byung-Chul Han, *Hyperkulturalität, Kultur und Globalisierung*, Berlin 2005.

34 Michael Seemann, *Digitaler Tribalismus und Fake News*, https://ctrl-verlust.net/DigitalerTribalismus UndFakeNews.pdf (erişim 13 Haziran 2021).

35 Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns, Erster Band*, Frankfurt/M 1988, s. 27. [Türkçe baskı: *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev., Mustafa Tüzel, Kabalcı Yayınevi, 2001, s. 33.]

36 Hiroki Azuma, *General Will 2.0. Rousseau, Freud, Google*, New York 2014, s. 68.

37 Jürgen Habermas, "Moralischer Universalismus in Zeiten politischer Regression. Jürgen Habermas im Gespräch über die Gegenwart und sein Lebenswerk". *Leviathan (48,1,2020)* içinde, s. 7-28, burada: s. 27.

38 Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Erster Band, s. 38.

39 Alex Pentland, *Social Physics. How Good Ideas Spread - The Lessons from a New Science*, New York 2014, s. 11.

40 *A.g.e.*, s. 153.

41 Jean-Jacques Rousseau, *Der Gesellschaftsvertrag*, çev., H. Denhardt ve W. Bahner, Leipzig 1981, s. 61. [Türkçe baskı: *Toplum Sözleşmesi*, çev., Vedat Günyol, İş Bankası Kültür Yayınları, 2013 (10. bs.), s. 26-27.]

42 *A.g.e.*

43 B. F. Skinner, *Jenseits von Freiheit und Würde*, Reinbek 1973, s. 205.

44 Alex Pentland, "The death of individuality: What really governs your actions?": *New Scientist, Volume 222 (2014)* içinde, s. 30-31, burada: s. 31.

45 Pentland, *Social Physics*, s. 190.

46 *A.g.e.*, s. 12.

47 Shoshana Zuboff, *Das Zeitalter des Überwachungskapitalismus*, Frankfurt/M 2018, s. 595. [Orijinal baskı: *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, Londra: Profile Books, 2019, s. 521; Türkçe baskı: *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*, çev., Tolga Uzunçelebi, Okuyan Us, 2021, s. 638].

48 Michel Foucault, *Die Ordnung der Dinge. Eine Archäologie der Humanwissenschaften*, Frankfurt/M 1974, s. 462. [Türkçe baskı: *Kelimeler ve Şeyler*, çev., Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, 2001 (2. bas.), s. 538-539.]

49 Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente 1869–1874, Kritische Studienausgabe*, cilt 7, haz. G. Colli ve M. Montinari, Berlin/New York 1980, s. 492.

50 Harry G. Frankfurt, Bullshit, Frankfurt/M 2006, s. 70.

51 Arendt, *Wahrheit und Politik*, s. 339.

52 Arendt, *Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft*, s. 909.

53 Adolf Hitler, *Mein Kampf*, Münih 1943, s. 126.

54 *A.g.e.*, s. 296.

55 *A.g.e.*, s. 126.

56 *A.g.e.*, s. 253.

57 George Orwell, *1984*, çev., Michael Walter, Frankfurt/M 1984, s. 39.

58 *A.g.e.*, s. 52.

59 *A.g.e.*, s. 9.

60 Arendt, *Wahrheit und Politik*, s. 363.

61 Roland Barthes, *Die helle Kammer*, Frankfurt/M 1985, s. 90. [Türkçe baskı: Camera Lucida, *Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, çev., Reha Akçakaya, Altıkırkbeş Yayın, 1996 (2. bas.), s. 92].

62 Luhmann, Entscheidungen in der "Informationsgesellschaft".

63 *A.g.e.*

64 Yuhanna: 14:6.

65 Jürgen Habermas, "Wahrheitstheorien". *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns* içinde Frankfurt/M 1984, s. 127-182, burada, s. 137.

66 *A.g.e.*, s. 136.

67 Michel Foucault, *Die Regierung des Selbst und der anderen. Vorlesungen am Collège de France 1982/83*, Frankfurt/M 2009, s. 205.

68 *A.g.e.*, s. 204.

69 *A.g.e.*, s. 201.

70 *A.g.e.*, s. 206.

71 Michel Foucault, *Der Mut zur Wahrheit. Die Regierung des Selbst und der anderen II. Vorlesung am Collège de France 1983/84*, Berlin 2010, s. 58.

72 *A.g.e.*, s.109.

73 Michel Foucault, *Schriften in vier Bänden. Dits et Ecrits, Band II*, 1970-1975, Franktfurt/M 2002, s. 541.

74 *A.g.e.*

75 Platon, *Politia*, 517 ai. [Türkçe baskı: *Devlet*, çev., Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010 (20 bs.), s. 234].

76 Arendt, *Wahreit und Politik*, s. 370.

Enfokrasi
Byung-Chul Han

Dijitalleşmenin bizi maruz bıraktığı enformasyon bombardımanı akıl almaz seviyelere ulaştı. Bizi adeta boğmakla tehdit eden bu çılgın iletişim deryası, sosyal yaşamın hemen her alanını ele geçirmiş vaziyette; siyaset de bu durumdan nasibini alıyor. Günümüzde seçim kampanyaları artık sosyal medyada, anonim hesaplar, botlar ve hatta troll ordularıyla enformasyon savaşları şeklinde yürütülüyor; demokrasi, enfokrasiye dönüşüyor.

Çağımızın en önemli düşünürlerinden Byung-Chul Han, bu eserinde enfokrasinin çağdaş enformasyon kapitalizminin yeni yönetim şekli olduğunu savunuyor. Endüstriyel kapitalizmin rejimi zorlama ve baskıyla çalışırken, bu yeni enformasyon rejimi özgürlüğü bastırmak yerine onu sömürüyor. Bizler, özgürlüğü sadece hayal edebiliriz; özgür olduğumuzu varsaysak da tüm davranışlarımız, hatta tüm hayatımız "kontrol edilebilmesi" için kayıt altındadır. İnsanlar ise sürekli gözetlendiklerinin farkında olmadıkları için kendilerini özgür zannettiklerinden dolayı neoliberal enformasyon rejimi ayakta kalır.

Enformasyon çağında siyasetin eleştirisini yapan bu eser, günümüzün demokrasi krizini kamusal alanın dijital yapısal değişimine odaklanarak anlatıyor.

KİTAP NO	DİZİ ADI
754	TEORİ

ENFOKRASİ
BYUNG-CHUL HAN

9 786258 159257